

Utrecht University

Charismatisch leiderschap en consensusdemocratie

De doorbraak van populisme in de Alpen tussen 1985 en
1999 verklaard

Jesse Markus

5953774

MA Geschiedenis van Politiek en Maatschappij

Begeleider: Dr. P. Corduwener

Aantal woorden: 17.852 (excl. bibliografie en voetnoten)

20 juni 2017

Samenvatting

De huidige hausse van populisme in West-Europa kent zijn wortels in Oostenrijk en Zwitserland. Onder politicologen leeft de veronderstelling dat de opkomst van populisme zich gedeeltelijk laat verklaren door een gebrek aan elementen uit de directe democratie. In dit onderzoek laat ik op basis van een vergelijkend onderzoek zien dat deze aanname onjuist is. Zowel de representatieve democratie in Oostenrijk als de directe democratie van Zwitserland kent de doorbraak van een rechts-populistische partij in 1999, namelijk de FPÖ en de SVP. Ondanks de verschillen in het politieke bestel loopt de opkomst van populisme opvallend synchroon.

In dit onderzoek toon ik aan dat twee andere variabelen de verklarende factor zijn voor het opkomen van het populisme en de doorbraak van de populistische politieke partij: charismatisch leiderschap en consensusdemocratie. Daarmee gaat dit onderzoek voorbij aan het traditionele paradigma van politicologen die de mate van directe democratie centraal stellen in de vraag hoe populisme op kan komen.

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 3
Hoofdstuk 1	p. 12
Hoofdstuk 2	p. 26
Hoofdstuk 3	p. 42
Conclusie	p. 54
Bibliografie	p. 57

De doorbraak van populisme

Sinds de jaren tachtig is het fenomeen populisme bezig aan een opmars in Europa. Rechts-populistische partijen weten steeds grotere groepen kiezers te mobiliseren en breken voortdurend door in de gevestigde politieke orde. Dit type partij slaagt er steeds vaker in zich te positioneren als een belangrijke schakel in nationale parlementen.¹ In recente jaren hebben in de volgende landen rechts-populistische partijen geregeerd of meer dan twintig procent van het aantal stemmen bij landelijke verkiezingen weten te winnen: België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Italië, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Schotland, Zweden en Zwitserland.² De partijen in deze landen hebben allen een nationaal populistische agenda waarbij zij pogen een dichotomie te creëren tussen de politieke klasse en het ‘pure volk.’ Populisme drijft op de tegenstelling tussen de elite en het volk en kenmerkt zich door het afzetten tegen de gevestigde orde.³ Kortom, populisme is een blijvend politiek fenomeen in de Westerse democratieën.

De opkomst van populisme wordt door politicologen gezien als een symptoom van een dieperliggend probleem in de representatieve democratie. Het structurele probleem van dit type democratie is dat de bevolking zich in steeds mindere mate gerepresenteerd voelt door de politiek. De retoriek van de populistische partij heeft de belofte in zich het ‘echte volk’ te representeren.⁴ In dit kader beargumenteert politicoloog Paul Taggart dat de opkomst van populisme kan dienen als ziekteleer voor de representatieve democratie. Taggart ziet populisme als een test voor de representatieve politiek. De opkomst ervan laat zien dat de huidige democratie zichzelf moet versterken, wat onder andere kan door het organiseren van referenda of burgerinitiatieven.⁵ De historicus Cristóbal Kaltwasser betoogt dat populisme een vacuüm opvult dat de huidige representatieve democratie creëert. Het toevoegen van elementen van de directe democratie zou de opkomst van populisme kunnen beteugelen. De politicologe Margaret Canovan deelt deze visie. Volgens haar bestaat er in de huidige Westerse democratie een democratische paradox. Deze ontstaat wanneer blijkt dat een bepaalde belofte die een politieke partij aan het electoraat heeft gedaan in de praktijk niet uitvoerbaar blijkt. Tussen de ‘praktijk’

---

¹ Matthijs Rooduijn, Sarah L. de Lange en Wouter van der Brug, “A Populist Zeitgeist? Programmatic contagion by populist parties in Western Europe”, *Party Politics* 20, no. 4 (2014), 563-564.

² Ibidem.

³ Paul Lucardie, Gerrit Voerman en Koen Vossen, “Populisme”, *Parlement.com*.

<http://www.parlement.com/id/vh8lnhrs2za/populisme> (geraadpleegd 12 juni, 2017).

⁴ Margaret Canovan, “Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy”, *Political Studies* (1999), no. 47, 2-4.

⁵ Paul Taggart, “Populism and the Pathology of Representative Politics”, in Yves Ménel and Yves Surel, *Democracies and the Populist Challenge* (Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2001), 78-80.

en de ‘belofte’ van de politiek ontstaat dan een paradox die een voedingsbodem biedt voor het populisme. Het populisme belooft namelijk wel het volk te representeren en creëert idealiter een zogeheten ‘Moederland.’⁶ Volgens zowel Canovan als Taggart zou de democratie meer inclusief moeten worden en de politieke arena moeten vergroten om populisme te beteugelen. Het invoeren van elementen uit de directe democratie kan hier bij helpen.⁷

De veronderstelling dat de doorbraak van populisme in de laatste decennia zich gedeeltelijk laat verklaren door een gebrek aan directe democratie in Westerse democratische stelsels wordt onder politicologen breed gedeeld. Dit suggereert dat populisme in staten waar directe democratie stevig gevestigd is, weinig mogelijkheden heeft om door te breken. Dit onderzoek laat zien, op basis van een vergelijkende studie naar de doorbraak van populistische partijen, dat deze aanname onjuist is. In Zwitserland bestaat er immers een zogeheten directe democratie: een bestel dat door veel populistische politici wordt geroemd. Zo is het Zwitserse systeem een voorbeeld voor de leider van de Nederlandse rechts-populistische Partij voor de Vrijheid (PVV) Geert Wilders. De PVV-leider stelt in een debat in 2016: ‘Als we in Nederland een directe democratie hadden gehad, zoals in Zwitserland, en nu een referendum zouden houden over het asielbeleid dan denk ik dat de uitkomst zou zijn dat het kabinet zou zijn gecorrigeerd. Dan hadden we onze grenzen nu wel gesloten voor asielzoekers.’⁸

Het befaamde politieke systeem van Zwitserland kent op drie verschillende politieke niveaus referenda en burgerinitiatieven. Op federaal, kantonnaal en gemeentelijk kunnen Zwitsers directe politieke invloed uitoefenen.⁹ Doordat de verscheidene kantons cultureel erg verschillen (bv. drietalig) is de legitimiteit van het land gebaseerd op de (federale) consensusdemocratie en een gezamenlijke participatie van de bevolking hierin.¹⁰ Oostenrijk ontbeert dergelijke vormen van directe democratie en is daarmee een vertegenwoordigende democratie. Daarnaast is Oostenrijk een gecentraliseerde federatie waarin een referendum alleen verplicht is bij een grondwetswijziging of als een substantieel deel van de regering hiervoor pleit; een zogeheten ‘optioneel referendum.’¹¹ Dit is sinds 1945 drie keer voorgekomen. In 1978 was er een referendum over de opening van een kernreactor in

---

⁶ Margaret Canovan, “Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy”, in: Yves Ménel en Yves Surel, *Democracies and the Populist Challenge* (Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2001), 42-43.

⁷ Ibidem, 34.

⁸ Geert Wilders, “Inbreng Geert Wilders bij het debat over de instroom van asielzoekers”, *PVV.nl*, 11 februari 2016. <https://pvv.nl/36-fj-related/geert-wilders/8943-spreektekst-gw-11-2-16.html> (geraadpleegd op 13 juni, 2017).

⁹ Thomas Fleiner, “Recent Developments of Swiss Federalism”, *The Journal of Federalism* 32, no. 2 (2002), 99-101.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Harm Ramkema, “Oostenrijk”, *Prodemos*, 8 oktober 2014. <https://www.prodemos.nl/wp-content/uploads/2016/04/Kiesstelsel-Oostenrijk-2014-PDF.pdf> (geraadpleegd op 5 februari, 2017).

Zwentendorf en in 1994 was er een referendum betreffende EU-lidmaatschap. De eerste werd nipt verworpen terwijl de tweede werd aangenomen.¹² Het derde referendum vond plaats in 2013 over de afschaffing van militaire dienstplicht. Deze werd verworpen.¹³

Burgers hebben in beide landen dus verschillende mogelijkheden om via directe democratie politieke invloed uit te oefenen. Volgens de theorieën van politicologen over de doorbraak van populisme zou populisme in Zwitserland geen electorale doorbraak kunnen beleven. De geschiedenis toont aan dat dit anders ligt: ondanks de verschillen in democratische instituties, werd zowel Oostenrijk als Zwitserland in de periode tussen 1985 en 1999 geconfronteerd met de opkomst en doorbraak van een grote populistische partij. De FPÖ en de SVP groeiden van minder dan tien naar tweeëntwintig procent van het totale aantal stemmen.¹⁴ In 1999 kwam deze ontwikkeling tot zijn apotheose toen ze de eerste rechts-populistische partijen werden die de traditionele politieke partijen versloegen bij de landelijke verkiezingen.¹⁵

Als de mate van directe democratie geen verklaring biedt voor de doorbraak van populisme, wat dan wel? De historische ontwikkeling en de politieke systemen van Zwitserland en Oostenrijk bieden de mogelijkheid om deze vraag te beantwoorden. Beide landen verschillen politiek immers sterk, maar toch loopt de opkomst van de SVP en FPÖ opvallend synchroon en kennen dezelfde uitkomst, namelijk de institutionalisering van een populistische partij onder een autoritair en charismatisch leiderschap in de verkiezingen van 1999. Via de vergelijking tussen Oostenrijk en Zwitserland kunnen we achter de causale verbanden komen van het ontstaan van het politieke fenomeen populisme. Kennelijk hebben deze twee verschillende politieke systemen enkele overeenkomsten die de opkomst van populisme mogelijk hebben gemaakt. Deze variabelen zouden een nieuwe verklaring geven voor het opkomen van populisme en gaat hiermee voorbij aan het traditionele paradigma van politicologen die de mate van directe democratie centraal stellen in de vraag hoe populisme op kan komen.

Deze twee landen bieden een uitgelezen mogelijkheid om te onderzoeken waar dan wel de verklaring ligt voor de opkomst van populisme. Het opkomen en blijvende electorale succes van populistische partijen in de directe democratie laat zien dat het politieke bestel geen factor

---

¹² Anton Pelinka en Sylvia Greiderer, "Austria: the referendum as an instrument of internationalisation", in: Michael Gallagher en Pier Vincenzo Uleri (ed.), *The Referendum Experience in Europe* (London: Macmillan Press LTD, 1996), 23-26.

¹³ Georgina Prodhan, "Neutral Austria votes to keep military draft", *Reuters*, 20 januari 2013. <http://www.reuters.com/article/us-austria-military-referendum-idUSBRE90J0DC20130120> (geraadpleegd 13 juni, 2017).

¹⁴ Andreas Ladner, "Swiss Political Parties: Between Persistence and Change", *West European Politics* 24, no. 2 (2001), 129.

¹⁵ Anthony J. McGann en Herbert Kitschelt, "The Radical Right in the Alps. Evolution of Support for the Swiss SVP and Austrian FPÖ", *Party Politics* 11, no. 2 (2005), 147.

is in het doorbreken van populisme. Ondanks de verschillen in de vorm van democratie in de beide landen zijn er wel twee opvallende gelijkenissen die samen een overtuigender verklaring voor de doorbraak van populisme genereren; consensusdemocratie en leiderschap. De opkomst van de FPÖ en de SVP in Oostenrijk en Zwitserland is allebei geschiedt onder een autoritair en charismatisch leider. In het geval van de FPÖ was dit Jörg Haider en in het geval van de SVP de voormalige zakenman Christoph Blocher. Allebei speelden ze een cruciale rol in het veranderen van de ideologie en campagnetactieken van de partij.¹⁶ Voorheen speelden beide partijen namelijk een marginale rol in het politieke spectrum.

Dit veranderde doordat Blocher en Haider een geluid tegen internationalisering en tegen de Europese Unie introduceerden. Voorheen spraken de partijen louter de protestantse boeren en mensen uit het midden- en kleinbedrijf aan, wat ongeveer neer kwam op vijf procent van het totale electoraat.¹⁷ Blocher verkreeg zijn leiderschapspositie in 1985 en Haider in 1986. Onder hun leiderschap wisten ze de partij te sturen naar een anti-internationale, rechts-populistische partij.¹⁸ Zowel de SVP als de FPÖ gingen voortdurend campagne voeren tegen verdere internationale betrekkingen en Europese integratie. Dit resulteerde voor beide in grote verkiezingsoverwinningen, ook omdat de traditionele politieke partijen zich nadrukkelijk positioneerden als het tegenovergestelde. De FPÖ wist van vijf procent van het electoraat in 1986 te groeien naar 26.9 procent in 1999.¹⁹ De SVP wist een soortgelijke groei te halen; van onder de tien procent in de periode 1980-1985 naar 22.5 procent in 1999.²⁰

Charismatische leiders

Om de opkomst en grote veranderingen binnen de FPÖ en de SVP onder het leiderschap van Jörg Haider en Christoph Blocher te analyseren, zal ik gebruik maken van het concept charismatisch leiderschap. Dit idee komt van de bekende Duitse socioloog Max Weber (1864-1920).²¹ Hij stelt hierover: ‘The term “charisma” will be applied to a certain quality of an individual personality by virtue of which he is considered extraordinary and treated as endowed with supernatural, superhuman, or at least specifically exceptional powers or qualities.’²² De

---

¹⁶ Anthony J. McGann and Herbert Kitschelt, “The Radical Right in the Alps”, 151-153.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Reinhard Heinisch, “Right-Wing Populism in Austria. A Case for Comparison”, *Problems of Post-Communism* 56, no. 3 (2008), 44.

²⁰ Andreas Ladner, “Swiss Political Parties: Between Persistence and Change”, 129.

²¹ George P. Hansen, *The Trickster and the Paranormal* (Philadelphia: Xlibris, 2001), 102.

²² Guenther Roth en Claus Wittich (ed.), Max Weber: *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* (Berkeley: University of California Press, 1978), 241.

politieke leider verkrijgt hierin niet zijn positie door bijvoorbeeld autoriteit of erfopvolging, maar door charisma.²³ Weber zijn notie over leiderschap is een nuttige theorie voor het analyseren van de persoonlijke autoriteit die zowel Blocher en Haider uitoefenden binnen de partij en waardoor zij de ideologie van hun partij zo rigoureuus wisten te veranderen. Weber stelt dat het gebruik van het woord ‘charismatisch’ waardevrij is. Het ging hem vooral om het duiden van exceptionele leiders die een massabeweging wisten te initiëren.²⁴

In de kern van dit concept zit verborgen dat een charismatische leider vooral ook een innovator en vernieuwer is. Zo stelt Weber: ‘In traditionalist periods, charisma is *the* great revolutionary force.’²⁵ De charismatische leider heeft vijf kenmerken. Hij weet ten eerste te breken, of agendeert tegen, het gevestigde politieke landschap en voert in zoverre dan ook een ‘revolutionaire’ campagne.²⁶ Ten tweede gaat het charismatische leiderschap in essentie over een het protest tegen de oude politieke normen en gaat daarom altijd gepaard met een roep om grote veranderingen die voorheen niet aan de orde waren.²⁷ Weber stelt in dit kader ook dat charismatisch leiderschap altijd in een bepaalde mate tegen het verleden is en daarom ook vaak als ‘revolutionair’ wordt bestempeld.²⁸ Ten derde komt de charismatische leider op in een (bestaande) beweging die naar verloop van tijd formeert naar de leider en zijn ideeën. Ten vierde lijkt de beweging van de charismatische leider door de heersende tradities te breken, waarmee deze ook voorheen politiek ongeïnteresseerde individuen (‘de gewone mens’) weet te mobiliseren.²⁹ Het vijfde en laatste kenmerk is dat de charismatische leider vooral begiftigd is met een zogenaamde ‘distinctive moral fervor’ die de heersende sociale organisatie en moraliteit weet uit te dagen.³⁰

Zowel het leiderschap van Blocher als dat van Haider zouden volgens dit analysemiddel verklaard kunnen worden. Zo karakteriseren de wetenschappers Ruth Wodak en Anton Pelinka de partijleider van de FPÖ als volgt: ‘Haider is certainly a charismatic politician (...).’³¹ Over het leiderschap van Christoph Blocher stelt Damir Skenderovic: ‘Moreover, with Christoph Blocher, the SVP could count a charismatic leader who exerted a mass appeal that was unusual

---

²³ Robert C. Tucker, “The Theory of Charismatic Leadership”, *Daedalus* 97, no. 3 (1968), 731.

²⁴ Guenther Roth en Claus Wittich (ed.), Max Weber: *Economy and Society*, 241-242.

²⁵ *Ibidem*, 245.

²⁶ Robert C. Tucker, “The Theory of Charismatic Leadership”, 736.

²⁷ *Ibidem*, 737.

²⁸ Guenther Roth en Claus Wittich (ed.), Max Weber: *Economy and Society*, 243-244.

²⁹ Steven Pfaff, “Nationalism, Charisma, and Plebiscitary Leadership: The Problem of Democratization in Max Weber’s Political Sociology”, *Sociological Inquiry* 72, no. 1 (2002), 88.

³⁰ Steven Pfaff, “Nationalism, Charisma, and Plebiscitary Leadership”, 88.

³¹ Ruth Wodak en Anton Pelinka (ed.), *The Haider Phenomenon in Austria* (New Brunswick: Transaction Publishers, 2002), introduction.

in Swiss politics.³² De eerste deelvraag sluit hier dan ook bij aan: hoe verhoudt het charismatisch leiderschap van Haider en Blocher zich tot de groei van populisme in de beide landen? Namelijk, voordat beide aan het politieke toneel verschenen speelden de FPÖ en SVP een marginale rol. Zij waren het die in de periode van 1985 en 1999 de ideologie en campagne tactieken van de partij radicaal wisten te veranderen en in relatief korte tijd grote electorale winsten te behalen.³³

Consensusdemocratie

De FPÖ en SVP konden ook opkomen doordat ze agendeerden tegen de consensus-gedreven democratie in de beide landen. In Oostenrijk was er de zogeheten *Proporzdemokratie*. Dit was een coalitie tussen de sociaaldemocratische SPÖ partij en het liberaal-conservatieve ÖVP. Zo leverde de ÖVP in de periode tussen 1945 en 1970 telkens de bondskanselier.³⁴ De SPÖ leverde bijvoorbeeld tussen 1970 en 1999 steeds de staatspresident. Deze verdeling van publieke functies wordt ook wel *Proporz* genoemd.³⁵ In dit kader wordt het politieke systeem van Oostenrijk ook wel de *Proporzdemokratie* genoemd. Dit hield dus onder andere in dat de bestuurlijke banen verdeeld werden aan de hand van de partij die men steunde. Volgens Haider was deze vorm van democratie gegroeid uit het feit dat Duitsland de Tweede Wereldoorlog verloor. Onder de controle van de geallieerden kwamen de zogenaamde ‘Lizensparteien’ op, refererend naar het feit dat de SPÖ en de ÖVP hun bestaansrecht verlenen aan de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog.³⁶ Haider leidde zijn campagne met het idee dat zij hun bestaansrecht ontlenden aan het Westen, maar dat zij niet het ‘authentieke’ Oostenrijk vertegenwoordigden.³⁷

Zwitserland kent een zelfde soort consensusdemocratie waartegen de SVP effectief campagne wist te voeren. In Zwitserland heet dit systeem de *Grand Coalition* (later Grote Coalitie genoemd).³⁸ Waar Oostenrijk de *Proporzdemokratie* kent, kent Zwitserland een consensusdemocratie gedreven door de zogeheten ‘magic formula’ die de leidraad vormt in de Grote Coalitie. Dit hield in dat de grootste partijen continu waren vertegenwoordigd in de

---

³² Damir Skenderovic, “Immigration and the Radical Right in Switzerland: Ideology, Discourse and Opportunities”, *Patterns of Prejudice* 41, no. 2 (2007), 167.

³³ Anthony J. McGann en Herbert Kitschelt, “The Radical Right in the Alps”, 151-153.

³⁴ Oliver Rathkolb, *The Paradoxical Republic. Austria, 1945-2005* (Oxford: Berghahn Books, 2005), 37-38.

³⁵ *Ibidem*, 38-40.

³⁶ Ruth Wodak en Anton Pelinka (ed.), *The Haider Phenomenon in Austria*, 64-65.

³⁷ Ruth Wodak en Anton Pelinka (ed.), *The Haider Phenomenon in Austria*, 65-67.

³⁸ Jan-Erik Lane, “Introduction: Switzerland – key institutions and behavioural outcomes”, *West European Politics* 24, no. 2 (2001), 11-12.

regering. Concreet houdt dit in dat sinds 1959 de regering voortdurend bestaan heeft uit twee leden van het linkse FDP, het christelijke CVP en het sociaal democratische SPS. Hiernaast was er altijd maar een enkele zetel voor de SVP.³⁹ Dit soort ‘vaste’ verdelingen naar ratio van de grootste partijen kon men ook vinden op gemeentelijk en kantonnaal vlak.⁴⁰ Een andere typering wordt gegeven door de Nederlandse politicoloog Arend Lijphart die van mening is dat het Zwitserse systeem gekenmerkt wordt door ‘consociationalisme.’ Een systeem waarin de verschillende politieke elites met elkaar samenwerken. De Grote Coalitie is in dit geval een institutionele oplossing van de elite om het systeem te stabiliseren.⁴¹ Met de komst van Blocher kwam deze overeenkomst onder druk te staan, hij begon dit te framen als een vorm van ‘kartelvorming’ en wilde nadrukkelijk in de oppositie plaatsnemen.⁴²

In beide landen bestaat er een bepaalde vorm van consensus-gedreven politiek. In Oostenrijk heet dit systeem de *Proporzdemokratie*, terwijl dit bestel in Zwitserland de Grote Coalitie wordt genoemd. Deze twee observaties leiden tot de volgende deelvraag: hoe heeft de consensusdemocratie de groei van de FPÖ en de SVP mogelijk gemaakt?

Methode en bronnen

Deze twee opvallende overeenkomsten zijn de verklarende factoren voor de opkomst van populisme. Aan de aanbodkant zien we dat populisme opkomt als antwoord op de consensusdemocratie en aan de vraagzijde zien we dat dit geschiedt onder autoritair en charismatisch leiderschap. Beide populistische partijen braken door in de periode tussen 1985 en 1999. In 1985 kwamen Haider en Blocher aan de macht, terwijl beide partijen in 1999 hun definitieve doorbraak kenden. In dit tijdsgewricht valt duidelijk de doorbraak en veranderde ideologie van de partijen te analyseren.

Zowel de invulling van het partijleiderschap als de kritiek op de consensusdemocratie komen het duidelijkst naar voren in bronnenmateriaal afkomstig uit beide partijen zelf. Door in te gaan op de verkiezing- en partijprogramma’s van de partijen kunnen we de focus op het centrale leiderschap destilleren, alsmede de kritiek op de consensusdemocratie inzichtelijk maken. Zo heeft de SVP bijvoorbeeld een officieus contract opgesteld met het volk, waarin onder andere staat dat het nooit een lidstaat van de EU wil worden en dat ze altijd zullen

---

³⁹ Andreas Ladner, “Swiss Political Parties: Between Persistence and Change”, 123.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Arend Lijphart, “Consociational Democracy”, *World Politics* 21, no. 2 (1969), 207-211.

⁴² Andreas Ladner, “Swiss Political Parties: Between Persistence and Change”, 124-130.

opkomen voor het ‘echte’ Zwitserse volk.⁴³ Het FPÖ probeert dit ook te creëren door onder andere hun officiële partijprogramma de naam ‘Heimat, Identität und Umwelt’ te geven, hieruit blijkt de patriottische retoriek van de partij.⁴⁴

Om de overtuigingen van Blocher en Haider over de Zwitserse en Oostenrijkse politiek te kunnen analyseren, zal ik me ook richten op wat zij geschreven hebben. Zo schreef Haider in 1993 het boek ‘Die Freiheit, die ich meine’ met als ondertitel ‘Das Ende des Proporzstaates. Plädoyer für die Dritte Republik.’ Blocher heeft meerdere politieke referaten en artikelen op zijn naam staan. Een voorbeeld hiervan zijn de beide werken ‘Die sieben Geheimnisse der SVP’ en ‘Freedom not Socialism. A call addressed to socialists in all parties.’ die hij heeft geschreven in 2000. Deze werken vormen een duidelijke weergave van de denkbeelden waarop de FPÖ en de SVP zijn gebaseerd. Samen met de verkiezingsprogramma’s van beide partijen bieden zij dieper inzicht in de overtuigingen van beide leiders en in de kritiek van de FPÖ en SVP op de Oostenrijkse en Zwitserse politiek. Bijvoorbeeld, in een referaat van Blocher uit 1997 genaamd ‘Switzerland and the Second World. A Clarification’ geeft hij af op de traditionele consensuspolitiek. Zo stelt hij:

‘The Swiss people are becoming aware of politicians, members of the media and artists who are using the opportunity as a pretext for their own political causes. The entire affair is being used to relinquish sovereignty and neutrality, curtail constitutional law and transfer more power to the “classe politique”.’⁴⁵

In het eerste hoofdstuk zal een inzichtelijke vergelijking worden gemaakt tussen de politieke systemen van Oostenrijk en Zwitserland. Beide kennen een vorm van consensusdemocratie die opvallend veel op elkaar lijkt en die vanaf midden jaren tachtig een voedingsbodemp is gebleken voor de opkomst van rechts-populistische partijen.

Het tweede hoofdstuk staat in het teken van het charismatische leiderschap van Jörg Haider en Christoph Blocher, die beide een polariserende manier van politiekvoeren introduceren en een cruciale rol speelden in de ideologische transformatie van respectievelijk de FPÖ en de SVP.

---

⁴³ “Die SVP vertritt klare Positionen”, *SVP.ch*. <http://www.svp.ch/positionen/> (geraadpleegd op 22 januari, 2017).

⁴⁴ “Parteiprogramm der Freiheitlichen Partei Österreichs (FPÖ)”, *FPOE.at*, 18 Juni, 2011. http://www.fpo.e.at/fileadmin/user_upload/www.fpo.e.at/dokumente/2015/2011_graz_parteiprogramm_web.pdf (geraadpleegd op 22 januari, 2017).

⁴⁵ Christoph Blocher, “Switzerland and the Second World War. A Clarification”, *Blocher.ch*, 12. <http://www.blocher.ch/uploads/media/970301worldwar2.pdf> (geraadpleegd op 15 februari, 2017).

Het derde hoofdstuk richt zich op de consensusdemocratie en de manier waarop dit politieke verschijnsel heeft bijgedragen aan de doorbraak van populisme in beide landen. Blocher en Haider introduceren beide een retoriek in de partij die agendeert tegen de consensusdemocratie. Het afzetten van beide partijleiders tegen dit systeem leverde de partijen grote electorale winsten op. Deze twee opvallende overeenkomsten tussen de FPÖ en de SVP vormen de verklarende factoren voor de doorbraak van het populisme in Oostenrijk en Zwitserland. Hiermee toon ik, in tegenstelling tot onder andere Paul Taggart, aan dat het politieke bestel geen invloed heeft op het opkomen van populisme.

Hoofdstuk 1. Consensusdemocratie in de Alpen

Om aan te tonen dat het politieke systeem niet van belang is in de vraag wat de doorbraak van populisme veroorzaakt, zal ik in dit hoofdstuk de overeenkomsten en verschillen van de beide landen laten zien door eerst te focussen op de periode tot 1985 en vervolgens tot 1999. In de twee landen, met een verschillend politiek bestel, ontstaat door zowel strategische als politieke redenen de consensusdemocratie. Beide systemen kennen een lange periode van innige samenwerking van de politieke elites waarna vervolgens deze overeenkomst onder druk komt te staan door de SVP en de FPÖ.

Zowel Zwitserland als Oostenrijk komen verschillend uit de Tweede Wereldoorlog. Zo was in Oostenrijk de Eerste Republiek al in 1934 ten einde gekomen, waarna het land werd ingelijfd door Duitsland, ook wel de ‘Anschluss’ genoemd.⁴⁶ Zwitserland daarentegen heeft een hele andere rol gespeeld. Gedurende de Tweede Wereldoorlog had het land een neutrale status. Beide landen kenden voor 1945 een politieke geschiedenis die compleet van elkaar verschilt, maar die uiteindelijk dezelfde uitkomst heeft: de doorbraak van een rechts-populistische partij in 1999. Hoe verliep de politieke geschiedenis van beide landen en wat zijn de verschillen en overeenkomsten?

Om consensusdemocratie en leiderschap, de twee verschijnselen die de doorbraak van populisme initieerden, in een breder kader te plaatsen, zal ik in dit hoofdstuk de politieke geschiedenissen van beide landen schetsen om te kunnen analyseren welke politieke structuren zijn ontstaan. Zwitserland na 1945 kent het ontstaan van de zogenaamde *Grand Coalition* (hierna Grote Coalitie genoemd), terwijl Oostenrijk in eerste instantie bezigt met het ontwikkelen van een eigen identiteit. Toch zien we ook hier het ontstaan van de zogenaamde *Proporzdemokratie*.

De periode na 1985 kent in beide landen de opkomst van een rechts-populistische partij. In Zwitserland is dit de SVP onder het leiderschap van Christoph Blocher en in Oostenrijk de FPÖ onder Jörg Haider. Tezamen hebben zij een grote invloed gehad op de werking van de consensus-gedreven politiek. In Zwitserland neemt de polarisatie in de politiek toe en gebruikt de SVP de formele politieke instrumenten van de directe democratie voor de eigen politieke agenda. Niet alleen staat de Zwitserse consensusdemocratie onder druk, er vindt ook een verharding plaats van het politieke debat. In Oostenrijk kan men een zelfde soort trend ontwaren. Hierin ziet men na 1983 steeds meer het ontstaan van een pluralistisch politiek bestel

---

⁴⁶ Kurt Richard Luther, “Austria: A Democracy under Threat from the Freedom Party”, *Parliamentary Affairs* 53, 2000, 426.

waarin de polarisatie tussen de partijen toeneemt. Haider blijkt erg succesvol in het openbreken van de sociale samenwerkingsverbanden die de periode na 1945 kenmerken.

Consensusdemocratie in naoorlogs Zwitserland

Na 1945 ziet men in Zwitserland een politiek systeem ontstaan dat uniek is in de West-Europese politiek. Het federale systeem van Zwitserland wordt gedreven door de drang naar consensus. Dit systeem kent als unieke uiting de Grote Coalitie. Een bestel dat tot stand is gekomen is vanuit zowel een praktische als een historische oorzaak. Uit praktische overwegingen door de traditioneel zwakke positie van de partijen en een historische oorzaak door de vele religieuze en sociale conflicten die het land heeft gekend.⁴⁷ De wil vanuit de samenleving om de verschillende culturen vreedzaam naast elkaar te laten leven leidde uiteindelijk tot de Grote Coalitie en het ‘consociationalisme.’⁴⁸

Zwitserland wist relatief ongeschonden uit de Tweede Wereldoorlog te komen doordat het net als tijdens de Eerste Wereldoorlog neutraal kon blijven. Hierdoor kent Zwitserland een relatief stabiel en vast aantal instituties. Zo wordt het Zwitserse politieke systeem gekenmerkt door een gedecentraliseerd federaal systeem waarin een uitgebreide referendumdemocratie bestaat, ook wel directe democratie genoemd.⁴⁹ De verscheidene referenda op gemeentelijk, kantonnaal en federaal niveau zorgen ervoor dat de Zwitserse staatsburgers een driedelig burgerschap hebben en op alle niveaus invloed kunnen uitoefenen.⁵⁰ Naast referenda maakt men op zowel kantonnaal als op landelijk niveau ook gebruik van burgerinitiatieven. Zo zijn er sinds 1945 meer dan 250 referenda geweest.⁵¹

De Zwitserse directe democratie is hierdoor een integraal onderdeel van het federale systeem. In dit systeem staat individuele en collectieve zelfbeschikking centraal. Het uiteindelijke doel van het Zwitserse federale systeem is om een consensus-gedreven democratie te creëren.⁵² Om de consensus in stand te houden, is Zwitserland neutraal in de internationale politiek. Deze neutraliteit probeert het land tegenwoordig nog steeds actief te onderhouden, getuige het niet lid zijn van de Europese Unie.⁵³ Een ander voorbeeld hiervan is het gegeven

---

⁴⁷ Jan-Erik Lane, “Introduction: Switzerland – key institutions and behavioural outcomes”, 11-12.

⁴⁸ Ibidem, 1-3.

⁴⁹ Ibidem, 2-3.

⁵⁰ Thomas Fleiner, “Recent Developments of Swiss Federalism”, 99.

⁵¹ Jan-Erik Lane, “Introduction: Switzerland – key institutions and behavioural outcomes”, 4.

⁵² Thomas Fleiner, “Recent Developments of Swiss Federalism”, 108-109.

⁵³ Jan-Erik Lane, “Introduction: Switzerland – key institutions and behavioural outcomes”, 4-5.

dat Zwitserland pas in 2002 lid is geworden van de Verenigde Naties.⁵⁴

Het Zwitserse politieke systeem wordt ook gekenmerkt door de Grote Coalitie, ook wel *la formule magique* en *Zauberformel* genoemd.⁵⁵ Dit systeem houdt in dat de grootste partijen continu zijn vertegenwoordigd in de regering volgens een vaste ‘formule’ en rotatie. De nationale regering bestond zo uit twee leden van de linkse *Freisinnig-Demokratische Partei* (FDP), het confessionele *Christlichdemokratische Volkspartei der Schweiz* (CVP), het midden-linkse *Sozialdemokratische Partei der Schweiz* (SPS) en de liberale *Schweizerische Volkspartei* (SVP). Deze in eerste instantie ongeschreven regel heeft zich in 1959 definitief gevestigd. Dit zorgde ervoor dat de Zwitserse directe democratie op landelijk niveau effectief een consensusdemocratie werd.⁵⁶

De Zwitserse Grote Coalitie is een typische expressie van de politieke oriëntatie richting *Konkordanz* (vrij vertaald: consensus) om hiermee polarisatie tegen te gaan.⁵⁷ Deze drang naar politieke consensus kent zowel een historische als een praktische oorzaak. De vele religieuze en sociale conflicten die het land kende in zijn vroegmoderne geschiedenis, met verscheidene burgeroorlogen tot gevolg, heeft ervoor gezorgd dat de nationale politiek consensus tot doel heeft om verval in oorlogen te voorkomen. De Grote Coalitie is in dit geval een institutioneel antwoord op de conflictueuze geschiedenis van Zwitserland en de vele culturen die het land rijk is. De politicologen Hanspeter Kriesi en Alexander H. Trechsel noemen Zwitserland in dit kader ook wel ‘an ideal model of “unity in diversity”’.⁵⁸

Daarnaast heeft deze coalitie ook een functionele kant, omdat preciaire politieke kwesties al behandeld worden in de referenda op de verschillende politieke niveaus.⁵⁹ Tevens brengt dit type van coalitievorming een bepaalde mate van stabiliteit, mits het electoraat relatief stabiel blijft, wat weer efficiëntie en continuïteit creëert in het uitvoeren van overheidsbeleid. Vanwege deze coalitie was er feitelijk nooit een echte oppositie, omdat alle significante partijen hierin betrokken waren.⁶⁰ Het consensussysteem zorgt voor samenhang en collegialiteit op alle

---

⁵⁴ Adrian Vatter, “Swiss Consensus Democracy in Transition. A Re-analysis of Lijphart’s Concept of Democracy for Switzerland from 1997 to 2007”, *World Political Science Review* 4, no. 2 (2008), 1.

⁵⁵ *Ibidem*, 11.

Andreas Ladner, “Political Parties”, in: Klöti en Ulrich (ed.), *Handbook of Swiss Politics* (Zürich: Neue Zürcher Zeitung Publishing, 2007), 313.

⁵⁶ Andreas Ladner, “Swiss Political Parties: Between Persistence and Change”, 123-124.

⁵⁷ Jan-Erik Lane, “Introduction: Switzerland”, 11-12.

⁵⁸ Hanspeter Kriesi en Alexander H. Trechsel, *The Politics of Switzerland. Continuity and Change in a Consensus Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 16.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party: challenging the rules of governance in Switzerland”, in: Pascal Delwit en Philippe Poirier (ed.), *Les Nouvelles Droites et le pouvoir en Europe* (Brussel: Editions de l’Université Libre de Bruxelles, 2007), 91-92.

politieke niveaus. Elke partij was op de één of andere manier vertegenwoordigd in dit systeem naar ratio van zijn electorale kracht in de jaren vijftig en zestig.⁶¹

De Grote Coalitie is ook uit praktische overwegingen ontstaan, wegens de zwakke positie die de Zwitserse partijen van oudsher innamen in de samenleving. Partijen werden door de grondwet lange tijd niet erkend, wat hen in een kwetsbare positie stelde vis à vis belangenverenigingen, lobbys' en sociale bewegingen. Dit komt doordat de Zwitsers de directe consultatie, door middel van referenda, aan de burgers boven de indirecte raadgeving, belichaamd door het parlement, plaatsen.⁶² De positie van partijen binnen het Zwitserse politieke systeem wordt nog verder verzwakt doordat zij geen publiek geld krijgen.⁶³ Dit wordt versterkt door de grote mate van autonomie van de kantons en gemeentes, wat de centralisatie van landelijke partijen vermoeilijkt. Het resultaat hiervan is dat kantonale partijen een grotere rol zijn gaan spelen in plaats van landelijke partijen.⁶⁴ Het systeem wordt daarnaast ook nog eens versterkt door het zogenaamde *Milizsystem*, wat een zwakkere positie van de partij tot gevolg heeft. Dit refereert naar het gegeven dat Zwitserse politici vaak 'amateurs' zijn en er een gebrek is aan professionele politici, zelfs op nationaal niveau.⁶⁵

Alle bovengenoemde oorzaken dragen eraan bij dat partijen, om hun positie te versterken, gedwongen werden om samen te werken en consensus te zoeken om zichzelf in stand te kunnen houden. Desondanks is dit systeem ook verre van een zogenaamde *sacred institution*.⁶⁶ Dit is een institutie die niet verandert en altijd gelijke en constante resultaten geeft. De groei van de SVP onder het bewind van Christoph Blocher heeft deze vaste verdeling onder grote druk gezet.⁶⁷ Na de definitieve doorbraak van de SVP in 1999 werd de SVP in 2003 daadwerkelijk lid van de Grote Coalitie, waardoor de allocatie van plaatsen in de nationale regering voor het eerst veranderde sinds de start van het systeem in 1959. De SVP won een plek ten opzichte van de CVP, nadat de eerste zowel in 1999 als in 2003 groter wist te worden dan de christendemocraten.⁶⁸

Sinds 1945 kenmerken deze instituties het Zwitserse politieke bestel en dit heeft het systeem verscheidene wetenschappelijke typeringen opgeleverd. Zo noemt Lijphart het

---

⁶¹ Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, "The rise and impact of the Swiss People's Party", 91-92.

⁶² Andreas Ladner, "Political Parties", 310.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem, 310-312.

⁶⁵ Andreas Ladner, "Swiss Political Parties: Between Persistence and Change", 133.

⁶⁶ Jan-Erik Lane, "Introduction: Switzerland", 12-14.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Andreas Ladner, "Switzerland: Subsidiarity, Power Sharing and Direct Democracy", in: John Loughlin, Frank Hendriks en Anders Lidström (ed.), *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 199.

Zwitserse stelsel een consensusdemocratie dat gekenmerkt wordt door een systeem van ‘consociationalisme.’⁶⁹ Deze typologie gaat uit van aan de ene kant een relatie tussen de politieke en sociale cultuur en aan de andere kant politieke stabiliteit. Hierin bestaat een gefragmenteerde samenleving waarin meerdere culturen toch in een stabiele democratie samenleven.⁷⁰ De wetenschappers Lehbruch en Steiner stellen respectievelijk dat de Zwitserse democratie getypeerd wordt door *Konkordanz* en *amicable agreement*.⁷¹

De bekendste typering komt desalniettemin van Lijphart: Zwitserland is het prototype van een *consociational democracy* en een consensusdemocratie. De eerste term komt voort uit het gegeven dat Zwitserland een gefragmenteerde doch stabiele democratie is.⁷² Een politieke oplossing voor dit gefragmenteerde systeem is de Grote Coalitie. Dit is niet alleen een institutionele overeenkomst maar ook een gezamenlijke inspanning van de elite om het systeem te stabiliseren.⁷³ Voor de creatie van een consensusdemocratie zijn drie verschillende typen relaties nodig. De eerste draait om de relaties tussen de elites van de subculturen die in het land aanwezig zijn. Deze samenwerking komt onder andere tot stand door externe bedreigingen (bv. oorlog) en de meerdere lagen van macht die gedeeld en gecombineerd kunnen worden tussen de subculturen.⁷⁴ De tweede oorzaak houdt verband met de subculturele relaties op het niveau van de massa. Hiermee wordt bedoeld dat, ondanks dat er duidelijke culturele scheidslijnen zijn, deze niet in conflict hoeven te raken, mits zij elkaar een bepaalde mate van vrijheid geven.⁷⁵ De derde en laatste oorzaak draait om de relatie tussen de elite en de massa binnen de verscheidene subculturen die bestaan in een land. Hierin moet er een hoge mate van interne politieke cohesie bestaan tussen alle subculturen, alsmede de mogelijkheid om deze adequaat te kunnen articuleren in het politieke systeem.⁷⁶

Bovenstaande redenen zijn allen van toepassing op de Zwitserse politiek waarin de Franse, Italiaanse, Duitse en Romaanse subculturen elkaar weten te vinden. Het politieke systeem is een mix van een referendumdemocratie, presidentialisme en parlementarisme in een land dat op landelijk niveau ook de consensus poogt te bewaren. Dit systeem zorgt er volgens Lijphart voor dat Zwitserland stabiliteit en welvaart geniet doordat politieke conflicten worden gemeden.⁷⁷ Al deze instituties zijn afzonderlijk van elkaar niet uniek, maar gecombineerd

---

⁶⁹ Jan-Erik Lane, “Introduction: Switzerland”, 1-3.

⁷⁰ Arend Lijphart, “Consociational Democracy”, *World Politics* 21, no. 2 (1969), 207-211.

⁷¹ Jan-Erik Lane, “Introduction: Switzerland”, 1-3.

⁷² Arend Lijphart, “Consociational Democracy”, 211.

⁷³ *Ibidem*, 213.

⁷⁴ *Ibidem*, 216-218.

⁷⁵ *Ibidem*, 219-220.

⁷⁶ Arend Lijphart, “Consociational Democracy”, 221-222.

⁷⁷ Arend Lijphart, “Consociational Democracy”, 218-222.

maken ze Zwitserland tot het enige land waar dit samenkomt in een enkel politiek systeem.⁷⁸

1.2. Op zoek naar een Oostenrijkse identiteit en *Proporzdemokratie*

Het ontstaan van de *Proporzdemokratie* en de zoektocht naar een eigen unieke identiteit gingen in de naoorlogse periode in Oostenrijk hand in hand. Dit systeem was het resultaat van de samenwerking van de politieke elite om het land weer opnieuw op te bouwen nadat het sinds 1938 onderdeel had uitgemaakt van het toenmalige Duitse Rijk. Om de naoorlogse democratie zonder conflicten te doen verlopen werd er gestreefd naar *Proporz*.⁷⁹

Oostenrijk kende namelijk na de Tweede Wereldoorlog een erg lastige periode, waarin niet alleen het politieke landschap sterk gepolariseerd was, maar ook de samenleving als geheel. Er waren een groot aantal stromingen die een *Anschluss* wilden met Duitsland.⁸⁰ Als voormalig Oostenrijk-Hongarije dat zowel Germaanse als Slavische culturele invloeden kende, was het moeilijk om een nieuw land met daar bijbehorende identiteit te creëren.⁸¹ Zo stemde de FPÖ in 1945 nog tegen het onafhankelijk worden van Oostenrijk omdat het zijn pro-Duitse positie niet wilde opgeven.⁸²

In samenwerking met de Geallieerden, die een onafhankelijk en sterk Oostenrijk vanuit strategisch oogpunt van groot belang vonden, werd dan toch de Tweede Republiek uitgeroepen. Vanaf de jaren 1945 werd niet alleen het land politiek en economisch opnieuw opgebouwd; er was ook een nood voor een (unieke) eigen identiteit. Vanaf de jaren 1950 stond de Oostenrijkse politiek dan ook in het teken van het construeren van een dergelijke identiteit. Deze stoelt op drie verschillende waarden: landschap, cultuur en neutraliteit.⁸³ Met cultuur wordt de zogenaamde traditionele ‘hoge’ cultuur van Oostenrijk bedoeld zoals deze tegenwoordig belichaamd wordt door de vele paleizen in Wenen.⁸⁴ Uit bovenstaande lijst van kernbegrippen in de Oostenrijkse identiteit blijkt ook al dat de Oostenrijkse constitutie en politieke systeem niet standaard voorkomen in wat de Oostenrijkers omschrijven als hun unieke identiteit.⁸⁵ Het enige waar waarde aan wordt gehecht in dit kader is de ‘neutraliteit’ in de naoorlogse periode, een gegeven waar pas in 1995 een einde aan kwam toen het land zich aansloot bij de Europese

---

⁷⁸ Jan-Erik Lane, “Introduction: Switzerland”, 3.

⁷⁹ Wolfgang Müller en Franz Fallend, “Changing Patterns of Party Competition in Austria: From Multipolar to Bipolar System”, *West European Politics* 27, no. 5 (2004), 801-802.

⁸⁰ Kurt Richard Luther, “Austria: A Democracy under Threat from the Freedom Party”, 426.

⁸¹ Reinhard Heinisch, “Right-Wing Populism in Austria. A Case for Comparison”, 41.

⁸² Oliver Rathkolb, *The Paradoxical Republic. Austria, 1945-2005*, 9.

⁸³ *Ibidem*, 5-6.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ Oliver Rathkolb, *The Paradoxical Republic. Austria, 1945-2005*, 5-7.

Unie.⁸⁶

Niet alleen de identiteit van het land moest opnieuw worden opgebouwd worden, ook de inrichting van de democratie kreeg enkele nieuwe kenmerken. Net als in Zwitserland werd er in de naoorlogse periode actiever gestreefd naar samenwerking om het land op te bouwen. De Tweede Oostenrijkse Republiek vanaf 1945 werd dan ook een consensus-gedreven democratie. Deze consensuele politieke oriëntatie bestond niet in de Eerste Republiek (1928-1934).⁸⁷ In de Eerste Republiek stonden de conservatieve katholieken nog tegenover de socialisten en hadden ze een vijandige relatie. Zelfs zo vijandig dat er in 1934 een Oostenrijkse burgeroorlog ontstond die feitelijk duurde tot de inname door het Duitse Derde Rijk.⁸⁸ In de beginjaren van de nieuw opgerichte Republiek bleek dat dezelfde politieke elites die in het interbellum al lijnrecht tegenover elkaar stonden nu weer boven kwamen drijven. Vanaf 1945 probeerden zij echter niet met een polariserende maar met een consensus-gedreven politiek deze Republiek te laten slagen.⁸⁹

De decennia na 1945 worden volgens de Oostenrijkse politicoloog Anton Pelinka ook wel getypeerd door een periode van *Power Sharing* ofwel *Proporz*.⁹⁰ Dit heeft geleid tot het meest opvallende kenmerk van de Oostenrijkse politiek, namelijk de zogenaamde *grand coalition*. Een term die qua naamgeving hetzelfde is als in Zwitserland, maar in de praktijk neerkomt op een kleinere coalitie. Binnen Oostenrijk wordt dit systeem ook wel de *Proporzdemokratie* genoemd, of kortweg *Proporz*. Dit systeem komt neer op een verbond tussen het sociaaldemocratische SPÖ (*Sozialdemokratische Partei Österreichs*) en het conservatieve ÖVP (*Österreichische Volkspartei*).⁹¹ Het *Proporz* systeem is de uitkomst van een samenwerkingsverbond van de Oostenrijkse politieke elite om het land weer opnieuw op te bouwen na de Tweede Wereldoorlog. Zo zouden ze de politieke situatie in goede banen kunnen leiden in een land dat voorheen alleen verkiezingen heeft gehad in 1932.⁹²

Binnen de *Proporzdemokratie* staat het ‘consociationalisme’ centraal, zoals ik dat eerder beschreef voor Zwitserland tussen 1945 en 1985. Dit is een systeem waarin de verschillende (politieke) elites met elkaar samenwerkten en met elkaar de politieke banen verdeelden.⁹³ Na

---

⁸⁶ Oliver Rathkolb, *The Paradoxical Republic. Austria, 1945-2005*, preface.

⁸⁷ Anton Pelinka, “Changing Minds and Political Institutions: Political Development in Austria since 1945”, *Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes*, 2-3. <http://www.doew.at/cms/download/9h65u/pelinka.pdf> (geraadpleegd op 18 april, 2017).

⁸⁸ Ruth Wodak en Anton Pelinka (ed.), *The Haider Phenomenon in Austria*, 106-107.

⁸⁹ Ibidem.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Wolfgang Müller en Franz Fallend, “Changing Patterns of Party Competition in Austria”, 801-802.

⁹² Oliver Rathkolb, *The Paradoxical Republic. Austria, 1945-2005*, 39.

⁹³ Ruth Wodak en Anton Pelinka (ed.), *The Haider Phenomenon in Austria*, 104-105.

de Tweede Wereldoorlog besloten de ÖVP en de SPÖ samen te werken en de verkiezingsuitslag te respecteren, mits er ongeveer een numerieke balans aanwezig was.⁹⁴ Volgens Anton Pelinka is de reden hiervoor tweeledig: aan de ene kant om politieke stabiliteit en economische vooruitgang te creëren, aan de andere kant om de FPÖ en nationaalsocialisme buiten de deur te houden.⁹⁵

De coalitie bleef tussen 1949 en 1966 groeien, waarbij de beide partijen gezamenlijk om en nabij de negentig procent van het gehele electoraat wisten te mobiliseren.⁹⁶ In 1966 wist de ÖVP voor het eerst meer dan vijftig procent van het totale aantal stemmen te behalen en leek de numerieke balans gebroken, maar desondanks bleef men gezamenlijk de politiek in handen houden. Tot 1983 regeerde eerst het conservatieve ÖVP, waarna het sociaaldemocratische SPÖ het stokje weer overnam. Deze periode wordt ook wel het ‘Kreisky tijdperk’ genoemd.⁹⁷ Bruno Kreisky was Kanselier van Oostenrijk tussen 1970 en 1983. De zogenaamde ‘Zon Kanselier’ wist een periode te creëren met een solide sociale staat, bijna volledige werkgelegenheid en een invloedrijk buitenlands beleid.⁹⁸ In de periode van 1971 tot 1983 wist de SPÖ alleen te regeren. Niet eerder had een enkele partij zoveel ruimte om te manoeuvreren, wat ook kwam door de sociale afspraken met de ÖVP, waardoor het zelf veel hervormingen kon doorvoeren.⁹⁹ Om dit beleid door te voeren moest zijn partij het Oostenrijkse sociaal poldermodel steeds verder uitbreiden, wat hen vanaf 1980 op steeds meer kritiek kwam te staan.¹⁰⁰

Dit maakt ook de schaduwzijde van de *Proporzdemokratie* steeds duidelijker, namelijk dat het een soort cliëntelistisch systeem creëert waarbij alle publieke functies voor de twee partijen onderling verdeeld werden. Hierin ontstond een situatie die begon te schuren waarin politieke banen werden doorgegeven aan partijgenoten zonder te kijken naar de competenties van diegenen.¹⁰¹ Hierover stelt de Oostenrijkse wetenschapper Reinhard Heinisch: ‘The extraordinary centralization and accumulation of political power had great potential for abuse, especially because there were no effective control mechanisms.’¹⁰²

Desondanks wist het *Proporz* systeem het tot het jaar 2000 uit te houden, toen het vervangen werd door een coalitie van de ÖVP en de FPÖ, nadat laatstgenoemde voor het eerst

---

⁹⁴ Ruth Wodak en Anton Pelinka (ed.), *The Haider Phenomenon in Austria*, 104-105.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Anton Pelinka, “Changing Minds and Political Institutions”, 4-5.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ John Hodgshon, “The Kreisky Era – A Golden Age?”, *The Vienna Review*, 1 juli 2010.

<http://www.viennareview.net/news/front-page/the-kreisky-era-a-golden-age> (geraadpleegd op 19 april, 2017).

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Oliver Rathkolb, *The Paradoxical Republic. Austria, 1945-2005*, 40-42.

¹⁰² Reinhard Heinisch, “Right-Wing Populism in Austria. A Case for Comparison”, 44.

in de politieke geschiedenis groter was geworden dan de traditioneel sterke SPÖ.¹⁰³ Deze partij raakte in dat jaar in de unieke positie dat het niet mocht meedoen in de verdeling van de ministersposten. Hiermee had de FPÖ definitief een einde gemaakt aan de traditionele positie van de SPÖ in de *Proporzdemokratie*.¹⁰⁴

Na de Tweede Wereldoorlog was het politieke landschap in Oostenrijk sterk gepolariseerd. Om deze tegenstellingen te overbruggen, sloeg de politieke elite de handen ineen en vormde een samenwerkingsverbond dat de *Proporzdemokratie* is gaan heten. Het doel hiervan was om politieke stabiliteit en economische groei te bevorderen. Een andere onderliggende motivatie was om het nationaalsocialisme en de FPÖ zoveel mogelijk uit de regering te houden. Vanaf de jaren tachtig begint het *Proporz* bestel steeds meer te schuren.

1.3. De opkomst van rechts-populisme in Zwitserland

Het ‘consociationalisme’ weet te zorgen voor politieke stabiliteit en samenwerking tussen de verscheidene politieke elites, maar houdt hiermee ook precare kwesties zoals immigratie van zowel de publieke als politieke agenda. De SVP weet deze kwesties wel te agenderen en onder het leiderschap van Christoph Blocher nam de partij een rechts-populistische ideologie aan waarmee het electoraal wel succes boekt.

Het eerdergenoemde Grote Coalitie-systeem begint vanaf de jaren tachtig steeds meer te schuren doordat de traditionele partijen die deel uit maken van dit systeem onderling de banen blijven verdelen en volgens burgers de economische en sociale problematiek niet of onvoldoende wordt opgelost.¹⁰⁵ De *Schweizerische Volkspartei* bestaat al sinds 1917 en kenmerkte zich vooral door een gematigd liberaal programma. De partij kende zijn eerste grote verandering rond 1936, toen het zich begon te focussen op de kloof tussen platteland en stad.¹⁰⁶ Van oudsher was het daarom vooral een partij die populair was bij protestantse boeren en kleine bedrijfseigenaren.¹⁰⁷ Voor 1985 wist het consequent tussen de elf en dertien procent van het totaal aantal stemmen te behalen bij de landelijke verkiezingen, waardoor de partij vanaf 1959 meeregeren in verscheidene regeringscoalities.¹⁰⁸

Onder het leiderschap van Blocher kreeg de SVP een nationaal conservatief, rechts

---

¹⁰³ Wolfgang Müller en Franz Fallend, “Changing Patterns of Party Competition in Austria”, 801-803.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Andreas Ladner, “Political Parties”, 311-313.

¹⁰⁶ Ibidem, 312.

¹⁰⁷ Anthony J. McGann en Herbert Kitschelt, “The Radical Right in the Alps”, 152-153.

¹⁰⁸ Ibidem.

populistisch, economisch liberalistisch en isolationistisch karakter.¹⁰⁹ Blocher begon effectief de ideologie van de partij te veranderen: de nadruk kwam te liggen op een anti-buitenlandse retoriek. Dit uitte zich in fikse campagnes tegen verdere EU-integratie en andere internationale verdragen.¹¹⁰ In het nationale referendum van 1993 over toetreding van Zwitserland tot de Europese Economische Ruimte (EER) werden Blocher en de SVP de belichaming van de Zwitserse anti-internationale populistische beweging. In dit referendum stemde de Zwitserse bevolking met een miniem aantal stemmen tegen, terwijl alle overige grote partijen (uit de traditionele coalitie) voor toetreding waren.¹¹¹

De opkomst van de SVP past in een bredere tendens waarin de traditionele partijen die eerder onderdeel waren van de Grote Coalitie de vaste achterban verliezen. Zo werden in 1983 het sociaal progressieve *Grüne Partei der Schweiz* (GPS) en in 1984 de rechts-populistische *Freiheits-Partei der Schweiz* (FPS) opgericht.¹¹² Een verdere polarisatie werd veroorzaakt door de groei van de SVP en SP die vanaf 1985 tijdens elke nationale verkiezing hun electoraat wisten te vergroten.¹¹³ Dit ging tevens gepaard met een neergang in de steun voor de traditioneel sterke partijen FDP en CVP, terwijl de SVP vanaf 1987 elke nationale verkiezing gemiddeld twee tot zeven procent wist te groeien. Daarnaast groeide hun ledenaantal ook elk jaar, in tegenstelling tot het ledenbestand van de traditionele politieke partijen.¹¹⁴

In zijn algemeenheid heeft de komst van de SVP, met zijn voor Zwitserse begrippen ongewone retoriek, enkele opmerkelijke veranderingen teweeg gebracht in de politiek. De formele politieke structureren zoals referenda en burgerinitiatieven zijn niet veranderd, maar het gebruik ervan wel degelijk. De politicologen Clive H. Church en Adrian Vatter noemen er vijf. De eerste verandering is de extreme polarisatie in de publieke opinie die is ontstaan sinds de explosieve groei van de SVP. Dit is onder andere tot stand gebracht door de polariserende campagne en retoriek van de SVP.¹¹⁵ De tweede verandering in het politieke landschap is de nieuwe balans van machtsverdeling tussen alle politieke partijen. De groei en doorbraak van de SVP maakt de klassieke *formule magique* onmogelijk.¹¹⁶ De derde verandering is de nieuwe ‘schurende’ toon die het politieke discours heeft gekregen. De vierde verandering houdt verband met de tweede, namelijk dat de elite is veranderd door de komst van de SVP door het

---

¹⁰⁹ Clive H. Church en Adrian Vatter, “Shadows in the Swiss Paradise”, *Journal of Democracy* 27, no. 3 (juli 2016), 168.

¹¹⁰ Anthony J. McGann en Herbert Kitschelt, “The Radical Right in the Alps”, 152-154.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Andreas Ladner, “Political Parties”, 314.

¹¹³ Ibidem, 313-314.

¹¹⁴ Ibidem, 315.

¹¹⁵ Clive H. Church en Adrian Vatter, “Shadows in the Swiss Paradise”, 166-167.

¹¹⁶ Ibidem, 167-168.

eroderen van het vaste electoraat van de traditioneel sterke partijen. De laatste verandering in de Zwitserse politiek is de ruk naar populisme en het toenemende gebruik van referenda door politieke partijen om de wil van het volk te peilen.¹¹⁷ Church en Vatter stellen hierover: ‘Direct appeals to the voters now hold the upper hand over institutions, placing the checks and balances that underpin concordance democracy under grave threat.’¹¹⁸ Deze veranderingen zijn vooral geïnitieerd door de opkomst en uiteindelijke doorbraak van de SVP in dit tijdsbestek. Zij hebben gezorgd voor meer polarisatie en een verharding van het politieke debat, waardoor de Zwitserse consensusdemocratie onder druk is komen te staan. Kortom, de opkomst van de SVP onder het leiderschap van Christoph Blocher heeft ervoor gezorgd dat de klassieke politieke instituties van Zwitserland onder druk komen te staan. De methoden van de directe democratie, zoals referenda, worden gebruikt door de SVP om controversiële kwesties aan te kaarten. Daarnaast is de toon van het politieke debat in Zwitserland met de komst van Blocher ernstig verruwd.

1.4. Oostenrijk vanaf 1985. Einde van de tweepartijenstaat

In de periode tot 1985 kent Oostenrijk een stabiele, mede door de *Proporz* gecreëerde, verzorgingsstaat. Deze sociale samenwerkingen werden door de verschillende partijen aangegaan op verscheidene niveaus. In 1986 komt de nationalist Jörg Haider aan de macht bij de FPÖ en transformeert het politieke klimaat in Oostenrijk.

De opkomst van de FPÖ past in een bredere verandering binnen de Oostenrijkse politiek: het Oostenrijkse partijsysteem verandert namelijk vanaf 1983 van een (feitelijk) tweepartijensysteem naar een meerpartijensysteem. Er zijn twee tendensen die deze verandering karakteriseren. De eerste is volgens de wetenschappers Wolfgang Müller en Franz Fallend de oprichting van *Die Grünen* ofwel *Die Grüne Alternative* (GRÜNE) in 1986 en het *Liberales Forum* (LiF) in 1993.¹¹⁹ Deze beide partijen hebben in vergelijking met andere partijen extreme standpunten op sociaal en economisch vlak. Zo staat de LiF voor een ver doorgevoerde markteconomie.¹²⁰ Net als in Zwitserland begint het traditionele electoraat te eroderen en zich te verspreiden over voorheen marginale partijen zoals de FPÖ en de GRÜNE. Beide beginnen zich vanaf 1985 en 1986 een populistische retoriek aan te meten met een brede volksbeweging.¹²¹ Het tweede en meest impactvolle teken is de opkomst en transformatie van

---

¹¹⁷ Clive H. Church en Adrian Vatter, “Shadows in the Swiss Paradise”, 168-169.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Wolfgang Müller en Franz Fallend, “Changing Patterns of Party Competition in Austria”, 803.

¹²⁰ Ibidem, 833.

¹²¹ Reinhard Heinisch, “Right-Wing Populism in Austria”, 43.

de FPÖ onder leiding van Jörg Haider. Deze transformatie ging gepaard met een veranderende ideologie en grotere mate van polarisatie in de Oostenrijkse politiek.

Deze tendens werd onder ander versterkt door de sterk ambivalente houding van Haider tegenover het Naziregime en het ophemelen, dan wel goedpraten, van bepaalde onderdelen van het Nazibeleid. Zo stelde Haider in juni 1991 bij een provinciaal debat dat het Derde Rijk er in ieder geval in geslaagd was om een bekwaam werkgelegenheidsbeleid te creëren.¹²² Dit paste bij een stroming in Oostenrijk, en binnen de FPÖ, die niet zijn excuses wil aanbieden voor het Naziverleden. Op het moment dat andere politici dit wel deden, greep hij zijn kans: ‘Apolectic interpretations of the Nazi past proved to be an effective means of mobilizing the rank-and-file, and Haider used this tactic throughout his career.’¹²³ De sterke statements van Haider over het Naziverleden maakten van hem een nationaal figuur dat razendsnel omarmd werd door de nationale media.¹²⁴ De creatie van de LiF zorgde daarnaast voor het definitieve einde van de liberale tak binnen de FPÖ.¹²⁵

Bovenstaande gebeurtenissen pasten daarnaast ook in een bredere context binnen Oostenrijk, waarin het Naziverleden en sympathieën daarvoor werden gedoogd. Naast het gegeven dat er sinds 1991 enkele extreemrechtse en antisemitische aanslagen plaats hebben gevonden, werd in 1986 Kurt Waldheim de president van Oostenrijk: een man die een nalatige houding had tegenover het nationaalsocialisme en antisemitisme.¹²⁶ Waldheim agendeerde tijdens zijn campagne continu tegen het World Jewish Congress en de ‘East Coast circles’ in de Verenigde Staten. Tijdens zijn presidentschap werd hij dan ook stelselmatig gemeden door staatshoofden uit het Westen.¹²⁷

De opkomst van de FPÖ onder het bewind van Jörg Haider past dan ook binnen deze context. Toen Haider de macht greep, schreef hij in zijn declaratie dat de FPÖ zou staan voor het *Volk, Heimat* en *Gemeinschaft*.¹²⁸ Hiermee probeerde hij een ‘puur Oostenrijks volk’ te creëren en begon hij in zijn retoriek te refereren naar een ‘Moederland.’¹²⁹ Deze populistische retoriek zette de *Proporzdemokratie* onder druk, omdat hij met zijn partij als enige een anti-immigratie en anti-EU-retoriek wist op te zetten. Tussen 1987 en 1999 gaat het totaal

---

¹²² Robert Knight, “Haider, the Freedom Party and the Extreme Right in Austria”, *Parliamentary Affairs* 45, no. 3 (1992), 285.

¹²³ David Art, *The Politics of the Nazi Past in Germany and Austria* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 181.

¹²⁴ *Ibidem*, 180-181.

¹²⁵ *Ibidem*, 182.

¹²⁶ *Ibidem*, 286.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *Ibidem*, 293.

¹²⁹ Reinhard Heinisch, “Right-Wing Populism in Austria. A Case for Comparison”, 43-49.

percentage van het aantal plekken in het parlement van de SPÖ en de ÖVP van 85.8 naar 67.8 procent.¹³⁰ De oppositie in deze periode was heterogeen met zowel linkse als rechtse partijen. Vanaf 1999 is de gezamenlijke kracht van de coalitie ÖVP en FPÖ maar 56.8 procent. Daarnaast is er nu een homogene oppositie die vooral van links komt (GRÜNE en SPÖ).¹³¹ Hieruit blijkt dat stemmers veel sneller geneigd zijn om van partij te veranderen, waardoor de klassieke achterban uiteen valt. Haider is erg succesvol gebleken in het openbreken van de sociale samenwerkingsverbanden en de *Grand Coalition*.¹³²

Kortom, de opkomst en transformatie van de FPÖ zorgt ervoor dat het bekende systeem van consensus-gedreven politiek dat Oostenrijk zo lang typeerde onder druk komt te staan. De revisionistische stroming met betrekking tot het Naziverleden kent zijn uiting in de persoon Haider en faciliteert hiermee de opmars van de FPÖ. Dit gaat gepaard met een tendens naar een pluralistisch politiek systeem met een toenemend aantal zwevende kiezers.

1.5. Synthese. *Proporzdemokratie* en Grote Coalitie

In dit hoofdstuk zijn de Oostenrijkse en Zwitserse politieke geschiedenis uiteengezet door achtereenvolgens de tijdvakken 1945-1985 en 1985-1999 te analyseren. Beide zagen in de naoorlogse periode de vestiging van de consensusdemocratie met een duidelijk en eenduidig politiek landschap. De *Proporzdemokratie* in Oostenrijk en de Grote Coalitie in Zwitserland brachten een stabiele periode zonder conflict en met veel welvaart in beide landen teweeg.

In de periode na 1985 maakten twee centrale politieke figuren hun opwachting: Jörg Haider en Christoph Blocher. Beiden gaven de traditioneel liberale partijen FPÖ en SVO een nieuwe, rechts-populistische ideologie. De opkomst van deze charismatische leiders en hun hervormingen binnen de beide partijen ging gepaard met het uiteenvallen van het traditionele politieke landschap. Zo zien we in Oostenrijk de oprichting van de LiF en *Die Grünen*. Terwijl in Zwitserland de politieke equivalenten FPS en GPS zich vestigden. De opkomst van deze nieuwe partijen profileert niet alleen het eroderen van het traditionele politieke systeem, maar onderstreept ook het opkomen van populisme, dat de introductie van meerdere nieuwe politieke onderwerpen met zich meebracht. Een duidelijk voorbeeld hiervan is immigratie: deze kwestie zorgde in beide politieke systemen voor meer polarisatie en zette de gevestigde consensus-gedreven politiek stevig onder druk.

---

¹³⁰ Wolfgang Müller en Franz Fallend, "Changing Patterns of Party Competition in Austria", 808.

¹³¹ Ibidem.

¹³² Oliver Rathkolb, *The Paradoxical Republic. Austria, 1945-2005*, 270.

Hoewel Oostenrijk en Zwitserland twee verschillende typen democratie hebben, blijkt er toch een opvallend aantal overeenkomsten te zijn. Beide kennen het ontstaan van de consensusdemocratie en een synchrone opkomst van een rechts-populistische partij die dit bestel onder druk zette. Uit deze analyse komen twee opvallende variabelen voort: consensusdemocratie en charismatisch leiderschap. De FPÖ in Oostenrijk en de SVP in Zwitserland transformeerden hun ideologie beide onder het bewind van een centrale leider: Jörg Haider en Christoph Blocher. Dit leiderschap zal centraal staan in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 2. De opkomst van rechts-populisme onder charismatische leiders

Christoph Blocher en Jörg Haider stonden aan de wieg van het spectaculaire electorale succes van de SVP en de FPÖ in de jaren negentig. Toen zij midden jaren tachtig als partijleiders werden verkozen, verkeerden beide partijen in zowel een ideologische als wel een electorale crisis.¹³³ De FPÖ kon door haar liberalistische programma niet meer stemmen ‘weghalen’ bij de ÖVP, waardoor zij gedwongen werden om het programma radicaal om te gooien om stemmen bij de sociaaldemocraten te winnen.¹³⁴ Hierom transformeerden Blocher en Haider de oude liberaal-georiënteerde partijen in rechts-populistische partijen die fel agendeerden tegen immigratie en internationale samenwerking. Deze omwenteling bracht de partijen groot succes bij de kiezers en eind jaren negentig waren beide partijen zo gegroeid dat ze als eerste West-Europese populistische partijen de traditionele partijen versloegen bij nationale verkiezingen.

Blocher en Haider speelden een cruciale rol in deze ideologische transformatie en de daaropvolgende electorale doorbraak die zich in krap een decennium voltrok. De basis hiervan legden zij in een aantal publicaties, waarin zij de ideologische lijnen van de partij opnieuw definieerden. Hierbij introduceerden zij een polariserende stijl van politiek waarin zij de beide partijen transformeerden van een voornamelijk liberale naar een rechts-populistische partij. Blocher heeft verscheidene artikelen en reflecties geschreven over zijn tijd als leider van de SVP. Haider heeft zijn ideeën uiteen gezet in zijn eigen boek ‘Die Freiheit, die ich meine. Das Ende des Proporzstaates Plädoyer für die Dritte Republik.’ Daarnaast kan men aan een vergelijking van de partijprogramma’s de veranderingen in de partijen onder de beide leiders analyseren.

Daarnaast gaven zij een geheel nieuwe invulling aan het partijleiderschap, die het beste te omschrijven is als charismatisch. Dit is een concept waarin de leider breekt met het gevestigde politieke landschap en daar ook tegen agendeert. Het gaat in feite om een protest tegen de oude heersende politiek en wordt in dit kader dan ook als ‘revolutionair’ beschouwd.¹³⁵ Max Weber omschrijft het begrip charismatisch leiderschap als volgt: ‘The term ‘charisma’ will be applied to certain quality of an individual personality by virtue of which he is considered extraordinary and treated as endowed with supernatural, superhuman, or at least specifically exceptional powers or qualities.’¹³⁶ Een goed voorbeeld hiervan is de dood van Haider in 2008.

---

¹³³ Hans-Georg Betz, “Exclusionary populism in Europe in Austria, Italy, and Switzerland”, *International Journal* 56, no. 3 (2001), 398.

¹³⁴ Anthony J. McGann en Herbert Kitschelt, “The Radical Right in the Alps”, 151.

¹³⁵ Robert C. Tucker, “The Theory of Charismatic Leadership”, 731-735.

¹³⁶ Guenther Roth en Claus Wittich (ed.), Max Weber: *Economy and Society*, 241-242.

Hij kwam om het leven in een auto-ongeluk doordat hij teveel had gedronken, maar tot op de dag van vandaag wordt hij in bepaalde kringen als een ‘martelaar’ en held vereerd.¹³⁷ Blocher wordt nog steeds gezien als een uniek politieke leider wiens naam synoniem is geworden met de SVP.¹³⁸

Haider en Blocher groeiden uit tot charismatische leiders die een populistische retoriek bezigden en wisten zo de grenzen van de consensusdemocratie in beide landen te doorbreken. Zij verschilden echter ook op verscheidene punten. Zo werkte Haider effectief de liberalen uit zijn partij en kreeg de FPÖ onder zijn leiderschap de bijnaam ‘Führerpartei.’¹³⁹ Dit terwijl Blocher vooral de partij actiever wilde maken door middel van het instellen van een ‘permanente campagne.’¹⁴⁰

De vergelijking in dit hoofdstuk zal zich ten eerste focussen op het leiderschap, dan wel politieke stijl, van de beide leiders. Daarnaast focust de vergelijking zich op hoe zij de partij ideologisch hebben weten te transformeren en een anti-establishment-retoriek introduceren.

2.1. Christoph Blocher. De ‘Neinsager’ van Zwitserland

‘Ich hätte nie für möglich gehalten, wie tief die Verachtung des Volkes, die Verachtung der direkten Demokratie in der “classe politique” ist.’¹⁴¹

Bovenstaand citaat komt uit een artikel van Blocher waarin hij de successen van de SVP in de periode van zijn leiderschap tot 2000 verklaart. In deze reflectieve zin staat hoezeer hij verbaasd is over de kloof tussen de ‘politieke klasse’ en het volk. De SVP is in dit hiaat gesprongen en dat heeft hen dit electorale succes gebracht.¹⁴² Naast deze inhoudelijk vernieuwende boodschap is zijn leiderschap een compleet nieuw fenomeen in een land dat voorheen werd gedomineerd door ‘amateurpolitici’ (*Milizsystem*). In dit hoofdstuk zal de partijtransformatie verklaard worden waarna ik vervolgens in ga op hoe zijn leiderschap de bestaande politiek heeft opgeschud.

---

¹³⁷ Emo Gotsbachner, “Talking about Jörg Haider. Enactment of Volksnähe”, in: Vivian Ibrahim en Margit Wunsch, *Political Leadership, Nations and Charisma* (London: Routledge, 2012), 144.

¹³⁸ Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 96.

¹³⁹ Ami Padahzur en Avraham Brichta, “The Institutionalization of Extreme Right-Wing Charismatic Parties : A Paradox”, *Party Politics* 8, no. 1 (2002), 46-47.

¹⁴⁰ Damir Skenderovic, “Schweizerische Volkspartei (SVP)“, *Historisches Lexikon der Schweiz*, 20 maart 2017. . <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D17389.php> (geraadpleegd op 9 juni, 2017).

¹⁴¹ Christoph Blocher, “Die sieben Geheimnisse der SVP”, *Blocher.ch*, januari 2000, 13. www.blocher.ch/uploads/media/000121allis_01.pdf (geraadpleegd op 6 juni, 2017).

¹⁴² Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 96-97.

De SVP maakte traditioneel deel uit van de Grote Coalitie, waardoor het altijd garant stond voor een enkele zetel in het nationale parlement. Vanaf de jaren zeventig beginnen de kantonale SVP partijen van Bern en Zürich tegen elkaar te strijden om de partij te transformeren tot een grotere electorale kracht. De tak uit Bern staat voor een gematigde politieke stijl en wil dat de nationale partij een centrumpositie blijft innemen. De tak uit Zürich stelt echter een drastische verandering van de partijlijn voor en zoekt de confrontatie op door ook controversiële kwesties te introduceren in het partijprogramma.¹⁴³ Beide takken weken sindsdien bij lokale verkiezingen af van de politieke lijn van de landelijke partij.¹⁴⁴ Deze interne partijstrijd vormde de context waarin Christoph Blocher tot partijleider uitgroeide. Samen met gelijkgestemden uit de kantonale partij uit Zürich wist hij het programma en de retoriek van de SVP radicaal te veranderen.¹⁴⁵ Dit roept de vraag op: wat kenmerkt zijn leiderschapsstijl en hoe wist hij de partij zo te veranderen dat het van 11.9 procent van het totaal aantal stemmen in 1991 naar 26.7 procent in 2003 is gegroeid?¹⁴⁶

Charismatisch leiderschap van Blocher

Voordat Blocher de SVP naar zijn hand zette, was hij een succesvol zakenman. Hij was een typische ‘self-made’ man die eerst in reguliere loondienst was getreden en later in datzelfde bedrijf de leiding nam.¹⁴⁷ Bij dit bedrijf, het tegenwoordig beursgenoteerde Ems-Chemie Holding AG, vergaarde hij een groot vermogen. Dit gaf hem de mogelijkheid zich volledig op de politiek te richten. De SVP gaf in het verleden relatief weinig uit aan campagnes; een gegeven dat zou veranderen onder Blocher toen hij via de kantonale partij in Bern aan de macht kwam in 1985 bij de landelijke SVP.¹⁴⁸

Christoph Blocher wordt vaak gekarakteriseerd en gezien als een charismatische leider die een breed publiek kon aanspreken.¹⁴⁹ Dit was ongewoon in de Zwitserse politiek, omdat politiek vaak werd bedreven door politieke amateurs (door het *Milizsystem*).¹⁵⁰ Electorale studies hebben laten zien dat de aantrekkelijkheid en overtuiging van Blocher een grote rol

---

¹⁴³ Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 92.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Damir Skenderovic, “Immigration and the radical right in Switzerland”, 165.

¹⁴⁶ Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 87.

¹⁴⁷ Daniele Albertazzi, “Switzerland: Yet Another Populist Paradise”, in: Daniele Albertazzi en Duncan McDonnell (ed.), *Twenty-first Century Populism. The Spectre of Western European Democracy* (London: Palgrave Macmillan, 2008), 116.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Damir Skenderovic, “Immigration and the radical right in Switzerland”, 167.

¹⁵⁰ Ibidem, 167.

hebben gespeeld in de uiteindelijke stem op de SVP.¹⁵¹ Dit wordt onder meer het ‘Blocher-effect’ genoemd. Sinds 1990, in aanloop naar het referendum van 1992, was Blocher eigenlijk al Zwitserlands bekendste politieke figuur en daarmee de voornaamste kracht achter de nationalisatie en transformatie van de SVP.¹⁵² Zijn centrale positie en de mate waarin hij niet alleen de SVP, maar ook de Zwitserse politiek wist te beheersen, was uniek.¹⁵³

Blocher introduceerde een polariserende manier van politiek voeren. Zo benoemde hij zichzelf tot de ‘Nay-sayer of the nation’, een bijnaam die de rest van zijn entourage ook actief ging gebruiken. Blocher’s unieke stijl en karakter kwam onder andere tot stand doordat hij tegen de consensus-gedreven politiek agendeerde; een uitzonderlijke gebeurtenis.¹⁵⁴ De zelfbenoemde ‘Neinsager’ nam inderdaad unieke standpunten in ten opzichte van de andere partijen in de Grote Coalitie. Zo was hij onder andere tegen toetreding tot de VN, deelname aan de EER en tegen het toenmalige asielbeleid.¹⁵⁵

Een charismatische leider is volgens Weber iemand die niet alleen agendeerde tegen de gevestigde politiek, maar ook iemand die vooral een vernieuwer en een innovator is.¹⁵⁶ Dit type leiderschap wordt in dit kader dan ook als ‘revolutionair’ beschouwd. Voorheen kende de Zwitserse politiek geen nationale politieke leiders die een dominante positie wisten te verkrijgen in de politieke partijen en daarmee het hele volk aanspreken.¹⁵⁷ Dit komt onder andere door de vele politieke lagen en het *Milizsystem*.¹⁵⁸ Zijn standpunten op het vlak van asiel, drugs en veiligheidspolitiek waren uiterst conservatief. Dit in tegenstelling tot hoe hij de partijorganisatie, die amper is veranderd sinds de oprichting, naar zijn hand probeerde te zetten.¹⁵⁹ Zo investeerde hij in cursussen voor leden, het opleiden en aantrekken van jongeren en het uitbreiden van de partij optredens. Hiermee poogde hij de basis van de partij te versterken en een ‘permanente campagne’ te creëren. Hetzelfde deed Blocher ook toen hij nog actief was in de kantonale fractie in Zürich.¹⁶⁰

Kortom, Blocher was een uniek politiek figuur die met zijn polariserende stijl de

---

¹⁵¹ Ibidem, 167-168.

¹⁵² Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 95-96.

¹⁵³ Ibidem, 95-97.

¹⁵⁴ Hans-Georg Betz, “Exclusionary populism in Europe”, 402-403.

¹⁵⁵ Saskia Jansen, “Christoph Blocher – De tenor van de Neinsager”, *Trouw*, 21 oktober 1995.

<https://www.trouw.nl/home/christophe-blocher-de-tenor-van-de-neinsager~a78affbc/> (geraadpleegd op 26 mei, 2017).

¹⁵⁶ Guenther Roth en Claus Wittich (ed.), Max Weber: *Economy and Society*, 241-242.

¹⁵⁷ Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 96.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Damir Skenderovic, “Schweizerische Volkspartei (SVP)“, *Historisches Lexikon der Schweiz*, 20 maart 2017.

<http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D17389.php> (geraadpleegd op 9 juni, 2017).

¹⁶⁰ Ibidem.

Zwitserse politiek blijvend wist te veranderen. Onder zijn leiding veranderende de SVP drastisch zijn retoriek en programma. De partij zette steeds vaker controversiële kwesties bovenaan de publieke en politieke agenda en wist hiermee grote electorale winsten te behalen.

De ideologische transformatie van de SVP onder Blocher

Traditiegetrouw maakte de SVP al onderdeel uit van de Grote Coalitie en de partij was dan ook een voorstander van deze consensus-gedreven institutie. Vanaf 1985 kwam echter Christoph Blocher aan de macht in de partij en daarmee begon de partij haar consensusvriendelijke retoriek op te geven. Blocher agendeerde fel tegen immigratie, EU en de islam. Hierdoor kreeg de SVP een rechts-populistische ideologie, die een grote impact zou hebben op Zwitserse politiek.

De SVP kent in de jaren tachtig en negentig twee grote veranderingen die de koers van de partij radicaal zouden veranderen. De eerste significante verandering vond plaats in mei 1977 toen Christoph Blocher gekozen werd tot voorzitter van de afdeling van de partij in Zürich. Hij bracht niet alleen verbeteringen aan de partijorganisatie, maar hij verdubbelde ook het aantal publieke activiteiten en daarmee de zichtbaarheid van de partij.¹⁶¹ Onder het bewind van Blocher verhardde de retoriek en stijl van de partij. De wetenschapper Damir Skenderovic beschrijft dit als volgt: ‘Attacks against the State bureaucracy and the allegedly untrustworthy and incompetent political establishment were combined with fierce anti-intellectual rhetoric(...)’¹⁶² Daarnaast plaatste de partij onderwerpen als asiel, drugsbeleid en justitie bovenaan de politieke agenda. Rond 1990 begon dit beleid door te sijpelen in de landelijke SVP en begint deze ook haar consensus vriendelijke attitude op te geven en daarmee de politieke agenda te veranderen.¹⁶³

De tweede grote verandering vond plaats in 1992 toen Blocher zijn definitieve doorbraak maakte als landelijke politicus. Hij leidde de beweging die campagne voerde tegen het Zwitserse lidmaatschap van de Europese Economische Ruimte (EER). Zijn campagne was succesvol: in het nationale referendum van 1993 over dit onderwerp stemden de Zwitsers met 50.3 procent tegen. Zo werd Blocher de belichaming van de Zwitserse anti-internationale populistische beweging.¹⁶⁴

---

¹⁶¹ Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 92-94.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Ibidem.

Deze tactiek was echter niet nieuw want Blocher greep hierbij terug op oude praktijken. Al in 1986, toen hij net aan het hoofd stond van de SVP, leidde de partij een campagne tegen het lidmaatschap van Zwitserland van de Verenigde Naties. Het succes van de SVP bij het referendum over toetreding tot de EER hing grotendeels samen met een campagne waarin de SVP de Zwitsers waarschuwde voor meer immigratie en islam.¹⁶⁵ In een presentatie die Blocher hield als lid van het nationale parlement in 1997 ter ere van het vijfjarige ‘jubileum’ van de Zwitserse ‘nee-stem’ tegen toetreding tot de EER stelt hij dat destijds de Zwitsers gekozen hebben voor: ‘liberty, self-determination, neutrality and direct democracy.’¹⁶⁶ Hierbij stelde hij ook nogmaals dat het EER verdrag in de kern een ‘koloniaal’ verdrag was dat een bestaande hegemonie legaliseerde, waardoor Zwitserland uiteindelijk zijn onafhankelijkheid zou verliezen.¹⁶⁷ In het kader van de ‘permanente campagne’ die de SVP is gaan voeren, probeert Blocher in dit stuk aan te tonen dat verdere EU-integratie niet werkt.¹⁶⁸ Hij presenteert onder andere een appendix waarin precies staat uitgeschreven waar en welk (internationaal) bedrijf zich heeft gevestigd sinds Zwitserland zich tegen de EER heeft gekeerd om hiermee de juistheid van de Zwitserse ‘nee-stem’ aan te tonen.¹⁶⁹

In 2002 schreef Blocher, wederom als lid van het nationale parlement, weer een dergelijk rapport waarin hij het tienjarige bestaan van het afwijzen van de EER viert door een analyse van deze jaren te geven en de huidige politiek te blijven waarschuwen voor verdere EU-integratie. Al in de inleiding stelt hij: ‘The apocalyptical forecasts of Switzerland outside the EEA have proved to be gigantic false prophesies. (...) Indeed, we have, thanks to the rejection of the EEA, survived very well!’¹⁷⁰ Wat verder opvalt is dat hij het huidige establishment waarschuwt dat zij Zwitserland niet verder internationaal moeten laten integreren, zo stelt hij: ‘an independent, but globally open Switzerland sets a successful example, so long as this successful example is not undermined or conceded.’¹⁷¹ Deze waarschuwing naar de vele partijen die voor verdere EU integratie zijn en lidmaatschap op de

---

¹⁶⁵ Hanspeter Kriesi, “Crises that can strengthen democracy”, *Swissinfo.ch*, 19 mei 2017.

http://www.swissinfo.ch/eng/populism_crises-that-can-strengthen-democracy/43189156 (geraadpleegd op 19 mei, 2017).

¹⁶⁶ Christoph Blocher, “The Situation Today. 5 years after the rejection of the Agreement concerning the European Economic Area (EEA) by the Swiss voters”, *Blocher.ch*, december 1997, 2.

http://www.blocher.ch/uploads/media/971205situation_01.pdf (geraadpleegd op 23 mei, 2017).

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ Hans-Georg Betz, “Exclusionary Populism in Austria, Italy, and Switzerland”, 416-417.

¹⁶⁹ Christoph Blocher, “The Situation Today. 5 years after the rejection of the Agreement”, 13-15.

¹⁷⁰ Christoph Blocher, “Ten Years After Rejecting the EEA Agreement. A Current Assessment and Outlook”, *Blocher.ch*, 29 november 2002, 1. http://www.blocher.ch/uploads/media/ewr_en.pdf (geraadpleegd op 27 mei, 2017).

¹⁷¹ Ibidem, 5.

tafel houden, wordt gevolgd door een expliciete poging tot polarisatie: ‘(...)most of the political parties remain imprisoned in their rash membership hysteria. The *classe politique* is caught in its own European trap.’¹⁷² Hierin schetst hij een dichotomie tussen de SVP en de gevestigde politiek orde.

De SVP is in de jaren negentig de enige die, in tegenstelling tot de overige politieke partijen, een campagne voerde tegen verdere EU-integratie. Zo valt in het partijprogramma van 1999 te lezen: ‘Die Diskussion um den EU- Beitritt wurde bisher vor allem auf emotionaler Ebene geführt, indem Isolierungsängste geschürt und Europaeuphorie verbreitet wurden.’¹⁷³ Daarnaast luidde het motto van de SVP omtrent het standpunt Europa: ‘Selbstbewusst und neutral im Herzen Europas.’¹⁷⁴ In eerdere programma’s zijn zij nog niet zo kritisch, zo valt in het programma van 1991 te lezen: ‘Die SVP steht der europäischen Integration positiv gegenüber und befürwortet eine Zusammenarbeit unseres Landes mit der EG. Sie muss aber den Kern unserer Souveränität wahren.’¹⁷⁵ Bij elke nationale verkiezing begint de kritiek op EU-integratie toe te nemen, vooral na het succesvol verlopen referendum van 1993. Zo staat in het partijprogramma van 1995 over hoe om te gaan met de Europese betrekkingen het volgende: ‘Dies verlangt in einem sich ständig wandelnden Umfeld eine dauernde Analyse der Lage und entsprechende Reaktionen.’¹⁷⁶ De kritiek op verdere EU-integratie neemt hiermee elke nationale verkiezing toe en gaat hand in hand met het electorale succes.

De SVP als anti-establishment partij

De SVP begint onder de bezielde leiding van Blocher een anti-establishment strategie waarin zij zichzelf beginnen te presenteren als de enige en ‘pure’ vertolker van de stem van het volk.¹⁷⁷ Blochers hervorming van de partij brengt de SVP groot electoraal succes: ‘Alleine nach der Abwahl von Christoph Blocher aus dem Bundesrat sind rund 10’000 Neumitglieder zur Partei gestoßen.’¹⁷⁸ Deze nieuwe ledenstroom komt volgens de SVP uit alle verschillende lagen uit de samenleving. Zo valt in de partijgeschiedenis te lezen: ‘Die SVP verfügt damit im Vergleich zu allen übrigen Parteien über die wohl breiteste und ausgewogenste Zusammensetzung der

---

¹⁷² Christoph Blocher, “Ten Years After Rejecting the EEA Agreement. A Current Assessment and Outlook”, 7.

¹⁷³ “Schwerpunkte des SVP Parteiprogrammes 1999-2003”, *SVP-zuerich.ch*, 24 september 1998, 14.
<https://www.svp-zuerich.ch/1998/09/24/schwerpunkte-des-svp-partieprogrammes-1999-2003/> (geraadpleegd op 11 juni, 2017).

¹⁷⁴ Ibidem, 15.

¹⁷⁵ “Parteiprogramm ’91 der Schweizerischen Volkspartei (SVP)”, *SVP*, april 1991, 12.

¹⁷⁶ “Schwerpunktprogramm ’95 der Schweizerischen Volkspartei (SVP)”, *SVP*, februari 1995, 8.

¹⁷⁷ Damir Skenderovic, “Immigration and the radical right in Switzerland”, 158.

¹⁷⁸ “Die Geschichte der SVP”, *SVP.ch*. <https://www.svp.ch/partei/geschichte/> (geraadpleegd op 25 mei, 2017).

Basis.¹⁷⁹ De partij wist in deze mate te groeien doordat het zich ging presenteren als de beschermer van de traditionele Zwitserse waarden en normen. Uit een pamflet uit 2002 waarin Blocher terugkijkt op de laatste tien jaar, sinds het referendum in 1992, stelt hij over de wil van Zwitserland om bij de EU te horen het volgende: ‘(...)the politically elite endeavour to weaken our direct democratic system, for instance by weakening the federal structure or by announced governmental reforms, which are thinly disguised as “adaptions” to Europe.’¹⁸⁰ In deze periode zet de SVP zich continu af tegen de politieke elite die volgens hen de soevereiniteit van Zwitserland wil ‘verkopen.’¹⁸¹

Zo vertoont de SVP onder het bewind van Blocher steeds meer kenmerken van een rechts-populistische partij. Volgens Paul Taggart kenmerkt een populistische beweging zich doordat zij een ‘puur’ volk met een bijbehorend ‘Moederland’ proberen te creëren. Dit wordt onder andere duidelijk in de retoriek van de politieke leider en de verkiezingsprogramma’s.¹⁸² In de eigen partijgeschiedenis stellen zij na de overwinning van 1992 dat zij: ‘Seither profiliert sich die SVP noch stärker als Hüterin der Schweizer Unabhängigkeit, verteidigt die Neutralität und setzt sich ein für eine restriktive Einwanderungspolitik.’¹⁸³ Hiermee suggereert de partij dat het zich met de komst van Blocher en het ‘winnen’ van het 1992 referendum zich nadrukkelijker is gaan profileren als de beschermer van de Zwitserse normen en waarden in tegenstelling tot de traditionele partijen.

Blocher begint zich nog scherper af te zetten tegenover de *classe politique*, daarmee implicerende dat de SVP de enige vertolker is van de wil van het gewone volk.¹⁸⁴ Zo staat in dezelfde partijgeschiedenis; ‘Die SVP kann somit durchaus als echte, moderne Volkspartei bezeichnet werden.’¹⁸⁵ Dit leidt onder andere tot een verharding van de retoriek van de SVP. Deze nieuwe koers gaat zelfs zo ver dat de SVP in een referaat over zijn positie met betrekking tot migratie stelt: ‘(...) their cultures must be seen as distinctive, immutable and homogeneous. (...) Muslims should be viewed as a real obstacle to integration.’¹⁸⁶ Blocher introduceert hiermee heel duidelijk een ‘cultural-differentialist’ discours in de retoriek en uitingen van de partij.¹⁸⁷ Hij stelt, in andere woorden, dat culturen strikt afgescheiden entiteiten zijn die horen

---

¹⁷⁹ “Die Geschichte der SVP”, SVP.ch. <https://www.svp.ch/partei/geschichte/> (geraadpleegd op 25 mei, 2017).

¹⁸⁰ Christoph Blocher, “Ten Years After Rejecting the EEA Agreement. A Current Assessment and Outlook”, *Blocher.ch*, 29 november 2002, 6. http://www.blocher.ch/uploads/media/ewr_en.pdf (geraadpleegd op 23 mei, 2017).

¹⁸¹ *Ibidem*, 5-9.

¹⁸² Paul Taggart, *Populism* (Buckingham: Open University Press, 2000), 2-6.

¹⁸³ “Die Geschichte der SVP”, SVP.ch. <https://www.svp.ch/partei/geschichte/> (geraadpleegd op 25 mei, 2017).

¹⁸⁴ Hans-Georg Betz, “Exclusionary populism in Europe”, 402.

¹⁸⁵ “Die Geschichte der SVP”, SVP.ch. <https://www.svp.ch/partei/geschichte/> (geraadpleegd op 25 mei, 2017).

¹⁸⁶ Damir Skenderovic, “Immigration and the radical right in Switzerland”, 170.

¹⁸⁷ *Ibidem*.

bij een specifieke geografische locatie.¹⁸⁸

Daarnaast wist de SVP ook zo te groeien doordat het als een partij een duale rol kon aannemen. Aan de ene kant was het een oppositiepartij en aan de andere kant een overheidspartij die deel uitmaakte van de Grote Coalitie. Deze ‘insider/outsider’ tactiek kon de partij zich aanmeten door het gebruik van referenda. Zo stelt de eerder genoemde Skenderovic: ‘(...) the referendum area has become a principal battleground for the “new” SVP in its desire to emphasize its role as a challenger party.’¹⁸⁹ Zo initieerde de SVP in 1992 het referendum ‘Against Illegal Immigration’ waarin werd gepleit voor strengere restricties op de rechten van asielzoekers. De SVP maakte gebruik van de kansen die de directe democratie bood om controversiële kwesties over bijvoorbeeld immigratie aan het volk voor te leggen.¹⁹⁰

Hierdoor kan het zowel een anti-establishment retoriek hebben, als ook het traditionele electoraat aanspreken.¹⁹¹ Dit blijkt onder andere uit een speech die Blocher gaf over de rol van Zwitserland in de Tweede Wereldoorlog waarin hij stelt:

‘(...)the “classe politique” is reacting about as reflectively and calmly as chickens in a coop with a fox lurking outside. Our government and well-known representatives of industry are lacking in any kind of a clear concept, acting – or rather reacting – in an extremely contradictory and unfortunate manner.’¹⁹²

Dit stelt hij terwijl zijn partij ook in het nationale parlement is vertegenwoordigd en zij gezamenlijk een stelling proberen in te nemen over hoe het neutrale Zwitserland zich gedroeg ten tijde van de Tweede Wereldoorlog. Hier blijkt dat hij, terwijl hij lid is van het nationaal parlement, deze ook durft te bekritisieren. In een interview uit 1998 stelt hij: ‘Wir tragen zwar als Partei Regierungsverantwortung, aber wir müssen in zentralen Fragen auch bereit sein, Widerstand zu leisten.’¹⁹³ De weg van de tegenstand werd met het leiderschap van Blocher voortdurend bewandeld door de SVP.

---

¹⁸⁸ Alberto Spektorowski, “The New Right: ethno-regionalism, ethno-pluralism and the emergence of a neo-fascist ‘Third Way’”, *Journal of Political Ideologies* 8, no. 1 (2003), 111-113.

¹⁸⁹ Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 98.

¹⁹⁰ Ibidem.

¹⁹¹ Damir Skenderovic, “Immigration and the radical right in Switzerland”, 168.

¹⁹² Christoph Blocher, “Switzerland and the Second World War. A Clarification”, *Blocher.ch*, 1 maart 1997. <http://www.blocher.ch/uploads/media/970301worldwar2.pdf> (geraadpleegd op 25 mei, 2017).

¹⁹³ René Zeller, “Ogis Aussage hat mich erschreckt”, *Neuen Zürcher Zeitung*, 21 oktober 1998. <http://www.blocher.ch/artikel/single/article/ogis-aussage-hat-mich-erschreckt/> (geraadpleegd op 25 mei, 2017).

2.2. Jörg Haider. Volksnähe en controversieel leiderschap

In 1986 kon de FPÖ rekenen op de laagste steun sinds de oprichting van de partij in 1956. De opiniepeilingen suggereerden dat ze uit het parlement konden verdwijnen in de volgende nationale verkiezingen. Nog dat jaar werd Jörg Haider partijvoorzitter en binnen enkele maanden wist de FPÖ 9.7 procent van het totale electoraat te winnen; het beste resultaat sinds de jaren vijftig.¹⁹⁴ Hoe wist hij zijn partij zo radicaal te veranderen? De komst van Haider zette de Oostenrijkse politiek direct op zijn kop. De politieke partijen reageerden met een poging tot uitsluiting, terwijl de media hem direct omarmden. Door de liberalen uit de partij te werken, kreeg de nationalistische stroming de overhand. De populistische retoriek van Haider zette de traditionele *Proporzdemokratie* onder druk doordat hij zich als doel had gesteld Oostenrijk van een partijstaat naar een ‘burgerdemocratie’ te leiden. Zijn impact op de politiek is ongekend geweest en door zijn politieke stijl wist hij een gemarginaliseerde partij te transformeren en electoraal relevant te maken.¹⁹⁵

De politieke stijl van Haider

Jörg Haider wordt in Oostenrijk nog steeds als één van de meest kleurrijke politici gezien. Voor de meeste van zijn (trouwe) volgers was hij zowel een popster als een politieke held.¹⁹⁶ Na zijn fatale auto-ongeluk in oktober 2008 werd hij door aanhangers binnen de FPÖ als een ‘martelaar’ vereerd. Onder critici werd hij juist gekarakteriseerd als een gevaarlijke demagoog die racistische en revisionistische sentimenten mobiliseerde en deze introduceerde in de politiek en de samenleving. De persoonlijke cult rondom de persoon Haider kan men in dit kader niet los zien van zijn politieke stijl en voorkomen.¹⁹⁷

De populistische stijl van Haider wordt gekenmerkt door *Volksnähe*. De wetenschapper Emo Gotsbachner beschrijft dit als volgt: ‘(...)it is the attribution of *Volksnähe* (populism, closeness to “common” people), which acquired a specific, ideological slant and carried connotations such as “representative of the true will of the people” in questions concerning immigration and authoritarian approaches to law enforcement.’¹⁹⁸ Niet alleen door middel van zijn retoriek probeerde hij dichtbij het volk te staan, ook in zijn gedragingen trachtte hij zo

---

¹⁹⁴ Hans-Georg Betz, “Exclusionary Populism in Austria, Italy, and Switzerland”, 398.

¹⁹⁵ Ibidem, 400-401.

¹⁹⁶ Emo Gotsbachner, “Talking about Jörg Haider. Enactment of *Volksnähe*”, 143-144.

¹⁹⁷ Ibidem.

¹⁹⁸ Ibidem, 142-143.

traditioneel mogelijk te zijn. Zo verscheen hij bij verkiezingsbijeenkomsten in traditionele Oostenrijkse kledij.¹⁹⁹ Deze stijl kwam ook heel concreet tot uiting toen hij nog gouverneur was van de provincie Karinthië, waar hij het gebruik had om biljetten van honderd euro te verstrekken aan mensen die moeite hadden om te rond te komen.²⁰⁰

Naast deze *Volksnähe* kan Haider ook als een typisch voorbeeld van een charismatische leider worden getypeerd. Volgens de wetenschappers Ruth Wodak en Anton Pelinka kan Haider gesimplificeerd worden als; ‘a succesful, “normal,” right-wing bourgeois politician who can be dealt with like any other legitimate candidate (...).’²⁰¹ Desondanks was zijn manier van campagne voeren en voorkomen naar de media uniek in de Oostenrijkse politiek waarmee hij effectief zijn publieke persona wist te cultiveren.²⁰² Reinhard Heinisch stelt hier dan ook over: ‘The levity and entertainment quality of his carnivalesque acts broke with the conventions of Austrian political campaigning, especially attracting younger and less politicized voters. His use of exaggerated declarations and simplifications was disarmingly effective.’²⁰³ Deze verering en de toebedeelde sterrenstatus van Haider werd ook nog eens versterkt door de steun van het populaire tabloid *Die Neue Kronen Zeitung* vanaf de jaren negentig. Dit was destijds één van de grootste kranten in Oostenrijk.²⁰⁴ Meer dan twintig procent van de bevolking las deze krant en beschouwde de krant als de ‘true voice of the people.’²⁰⁵

Haider dissocieerde zich in een dusdanige mate van de huidige politiek dat hij de Tweede Republiek wilde beëindigen en de Derde Republiek wilde uitroepen. De ondertitel van zijn invloedrijke boek luidt niet voor niets: ‘Das Ende des Proporzstaates. Plädoyer für die Dritte Republik.’²⁰⁶ Dit ging ook gepaard met een verkiezingsretoriek gefocust op de creatie en het onderhouden van de ‘Heimat’, een term die zich laat vertalen als ‘thuis.’ In het verkiezingsprogramma van 1997, dat overigens tot 2005 onveranderd bleef, stond bijvoorbeeld: ‘Dadurch werden das Heimatland, die historisch über Jahrhunderte ansässigen Volksgruppen sowie ihre kulturellen Traditionen, Leistungen und Errungenschaften als Kulturträger zu Schutzobjekten.’²⁰⁷ Dit in tegenstelling tot het partijprogramma uit 1985 wat wel een paragraaf

---

¹⁹⁹ Reinhard Heinisch, “Right-Wing Populism in Austria. A Case for Comparison”, 41-47.

²⁰⁰ Emo Gotsbachner, “Talking about Jörg Haider. Enactment of *Volksnähe*”, 148.

²⁰¹ Ruth Wodak en Anton Pelinka (ed.), *The Haider Phenomenon in Austria*, 61.

²⁰² Reinhard Heinisch, “Right-Wing Populism in Austria. A Case for Comparison”, 45-46.

²⁰³ *Ibidem*.

²⁰⁴ Cas Mudde en Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism. A Very Short Introduction* (Oxford : Oxford University Press, 2017), 114.

²⁰⁵ *Ibidem*, 12.

²⁰⁶ Ami Padahzur en Avraham Brichta, “The Institutionalization of Extreme Right-Wing Charismatic Parties”, 46.

²⁰⁷ “Das Parteiprogramm der Freiheitlichen Partei Österreichs. Mit Berücksichtigung der beschlossenen Änderungen vom 27. Ordentlichen Bundesparteitag der FPÖ am 23. April 2005 in Salzburg”, *FPÖ*, 23 april 2005, 4-5.

over de ‘Heimat’ bevatte, maar waar er nog werd gesproken in termen van ‘bewustzijn’ van de Oostenrijkse cultuur en dat de politiek in dienst moet staan van het beschermen van de Oostenrijkse waarden en normen.²⁰⁸ Hier werd met geen woord gerept over een afgebakende cultuur en een ‘puur’ volk; een nationalistische weg, ingeslagen onder het leiderschap van Haider.

De transformatie van de FPÖ onder Haider

In 1983 raakte de FPÖ zijn protestkarakter kwijt door in een coalitie te stappen met de SPÖ, wat binnen de partij een ideologische en electorale crisis tot gevolg had. In de opiniepeilingen voor de verkiezingen van 1986 stond de FPÖ op minder dan twee procent. Voorheen kon de partij altijd op minimaal vijf procent van het totale electoraat rekenen.²⁰⁹ Dit veranderende toen een coalitie van conservatieven, Germaanse nationalisten en andere dissidenten Haider tot leider van de partij kozen.²¹⁰ Haider wist bij deze zogenaamde ‘Innsbruck conventie’ 59.5 procent van de stemmen te halen en daarmee te winnen van de meer ‘klassieke’ liberaal Norbert Steger.²¹¹ De conventie veroorzaakte een hoop ophef. Verscheidene FPÖ-afgevaardigden stelden dat Steger het verdiende om ‘vergast’ te worden.²¹² De kanselier van de SPÖ verklaarde dat het voortaan actief de FPÖ zou marginaliseren (*Ausgrenzung*). Door de controversiële conventie en de aanstelling van Haider besloot de SPÖ actief de FPÖ uit te sluiten, zowel op lokaal als nationaal niveau.²¹³ De ÖVP koos daarentegen voor samenwerking en kon hierdoor altijd de ‘Haider-kaart’ spelen; het dreigen met coalitievorming met de FPÖ, wat voor de SPÖ geen mogelijkheid meer was.²¹⁴

Direct na de aanstelling van Haider was er al consternatie in de Oostenrijkse politiek, wat tot vernieuwde scheidslijnen in het *Proporz* systeem leidde. Net als de duale rol die de SVP vervulde was Haider, en daarmee de FPÖ, een typisch voorbeeld van een ‘insider/outsider.’ Volgens de politicoloog Hans-Georg Betz streefde de partij ernaar zowel als een oppositiepartij als traditionele partij te functioneren.²¹⁵ Deze rol probeert Haider in zijn boek in te vullen door

---

²⁰⁸ “Österreich politisch erneuern. Programm der Freiheitlichen Partei Österreichs”, *FPÖ*, 2 juni 1985, 1.

²⁰⁹ Ami Padahzur en Avraham Brichta, “The Institutionalization of Extreme Right-Wing Charismatic Parties”, 45.

²¹⁰ *Ibidem*.

²¹¹ David Art, “Reacting to the Radical Right. Lessons from Germany and Austria”, *Party Politics* 13, no. 3 (2007), 341.

²¹² *Ibidem*.

²¹³ *Ibidem*, 342.

²¹⁴ *Ibidem*, 342-343.

²¹⁵ Hans-Georg Betz, “Exclusionary Populism in Austria, Italy, and Switzerland”, 401-403.

steeds de regering in Wenen te verwijten dat zij de Oostenrijkse geschiedenis en identiteit pogen te verkwanselen, zo stelt hij: ‘In Wien aber wird die Flucht aus Geschichte, Identität und Funktion fortgesetzt.’²¹⁶ Doordat de FPÖ weer een protestkarakter kreeg, kon Haider controversiële kwesties bovenaan de publieke en politieke agenda zetten.

Haider wist de partij naar zijn hand te zetten door een grote mate van autoriteit over de partij uit te oefenen. Als partijleider versterkte hij de interne discipline en wist hij binnen enkele jaren al zijn interne politieke rivalen te marginaliseren.²¹⁷ Vanaf zijn aanstelling groeide het aantal partijleden en poogde Haider de cohesie en samenhang in de partij te blijven versterken. Onder zijn leiding werd er een informatiecentrum opgericht, dat gegevens van alle leden verzamelde en centraliseerde om zo effectiever en gericht campagne te voeren. Zo kon hij de samenhang tussen de landelijke, parlementaire en lokale takken van de FPÖ intensifiëren en beter coördineren.²¹⁸ De wetenschappers Ami Pedahzur en Avraham Brichta zien de Innsbruck-conventie als breuklijn waarna de organisatie radicaal veranderd is, zij stellen: ‘The success of the party under Haider has led to a deferral of authority to the chairman to such an extent that it is now unflatteringly referred to as *Führerpartei*.’²¹⁹ Zo wist Haider effectief de veelbelovende potentiële presidentskandidaat Heide Schmidt en de voormalige defensie-minister Friedhelm Frioschenslager uit de partij te werken.²²⁰

Het succes en de aantrekkelijkheid van de FPÖ uitte zich in het populairder worden van de partij. Zo kreeg de partij er in de periode tussen 1979 en 1986 amper tot geen leden bij, in de laatste drie jaar liep het zelfs terug, terwijl na de komst van Haider een spectaculaire groei in het ledenaantal valt waar te nemen.²²¹ Door het transformeren van de identiteit van de partij en het naar de hand zetten van de partij wist Haider de FPÖ weer tot een succes te maken. Deze transformatie wordt door de wetenschapper Kurt Richard Luther ook wel omschreven als ‘The Freedom Party entered a period of Populist Protest.’²²²

---

²¹⁶ Jörg Haider, *Die Freiheit, die ich meine. Das Ende des Proporzstaates Plädoyer für die Dritte Republik* (Berlin : Ullstein Report, 1993), 124.

²¹⁷ Ami Padahzur en Avraham Brichta, “The Institutionalization of Extreme Right-Wing Charismatic Parties”, 45-46.

²¹⁸ Ibidem.

²¹⁹ Ibidem, 46-47.

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Lothar Höbelt, *Defiant Populist. Jörg Haider and the Politics of Austria* (Indiana: Purdue University Press, 2003), 230-231.

²²² Kurt Richard Luther, “Austria: A Democracy under Threat from the Freedom Party?”, 429.

De FPÖ als anti-establishment partij

Het grootste politieke probleem dat Haider probeerde op te lossen, was de vervreemding van de Oostenrijkse burgers van het politieke systeem. Zijn doel was om Oostenrijk van een partijstaat naar een ware ‘burgerdemocratie’ te leiden. Om dit te bereiken, introduceerde hij een radicale transformatie van de basisinstituties van de naoorlogse Oostenrijkse democratie, waaronder ook het veelgeprezen *Proporz* systeem dat zijn glorie dagen kende onder Haiders mentor Kreisky. De partij zag dit systeem als het obstakel richting een ware democratie. In dit kader transformeerde de FPÖ van een rechts-liberale partij naar een anti-systeempartij.²²³ Deze retoriek richtte zich vooral op wat de FPÖ de ‘oude’ partijen noemde: de SPÖ en de ÖVP. Daarnaast begon de partij, net als Blocher en de SVP, zijn kritiek te richten op de gehele politieke klasse die werd bestempeld als corrupt en geprivilegieerd.²²⁴ In zijn boek legde Haider ook de nadruk op zijn opvatting dat de politieke partijen eigenlijk allen gelijk zijn en dat er geen onderling verschil is: ‘(...)eines noch fast allmächtigen politischen Monstrums. Österreich steht unter einer Einheitsparteiherrschaft von SPÖ und ÖPV = SPÖVP.’²²⁵ Voor hem was er een uniforme politieke klasse die louter zichzelf bediende, in plaats van er te zijn voor en namens het volk. Zo verwees hij in zijn boek ook vaak naar de overige Oostenrijkse partijen als de ‘Altparteien’ en de gehele politiek als zijnde de ‘herschenden Klasse.’²²⁶

Zoals eerder gesteld, is Haider in principe een politieke insider. Toch creëerde hij een dichotomie van ‘de gewone burger’ tegenover ‘de politieke elite’, waar hij als enige tegenaan durft te schoppen. Zo stelt hij:

‘Dafür haben wir uns nun den Vorwurf des Populismus eingehandelt, und das empfinden wir durchaus als ehrenwert. In einer Demokratie muss das Volk gehört und ernst genommen werden! Befehlsausgaben aus dem Elfenbeinturm der herrschenden politischen Klasse, deren Verachtung für das gemeine Volk somit sichtbar wird, haben mit einem System der Freiheit nichts gemein.’²²⁷

Uit dit citaat blijkt ook hoezeer Haider trots is op zijn populistische stijl.

---

²²³ Hans-Georg Betz, “Exclusionary Populism in Austria, Italy, and Switzerland”, 401.

²²⁴ Wolfgang Müller en Franz Fallend, “Changing Patterns of Party Competition in Austria: From Multipolar to Bipolar System”, *West European Politics* 27, no. 5 (2004), 818.

²²⁵ Jörg Haider, *Die Freiheit, die ich meine. Das Ende des Proporzstaates Plädoyer für die Dritte Republik* (Berlin : Ullstein Report, 1993), 241.

²²⁶ *Ibidem*, 206.

²²⁷ Jörg Haider, *Die Freiheit, die ich meine*, 57.

Een ander kenmerkend element van Haider's leiderschap was de voortdurende campagne tegen verdere EU-integratie. Waar de overige partijen voor EU-lidmaatschap en meer Europese betrekkingen stemden, was de FPÖ altijd tegen. Haider probeerde zich hierin steeds verder af te zetten ten opzichte van de bestaande partijen. In het programma van 1985, waarmee Haider al in 1986 een significante verkiezingswinst behaalde, valt te lezen:

‘Wir wenden uns gegen die Tendenz der EG, sich mit Europa gleichzusetzen, wiewohl der Entwicklung mit weiteren Beitritten anderer Länder in zunehmendem Masse dorthin zu gehen scheint. Hierin kann man eine Gefahr für Länder wie Österreich liegen, die zwar durch die politischen Maßnahmen der EG mitbetroffen sind, aber an deren Entscheidungen nicht mitwirken können.’²²⁸

Hieruit blijkt dat gelijk met het aantreden van Haider als partijleider een beleid tegen verdere EU-integratie werd ingezet.

2.3. Synthese. De terugkeer van de controverse

In dit hoofdstuk zijn de leiderschapsstijlen van zowel Blocher als Haider geanalyseerd. Daarbij is gebleken welke elementen doorslaggevend zijn geweest in hun leiderschap en in de ideologische transformatie van de partijen. Hieruit zijn opvallende overeenkomsten op te merken. Beide bleken een charismatisch leider doordat ze een vernieuwende en ‘revolutionaire’ verandering teweegbrachten, hiermee de ideologie van hun partij vernieuwend, waardoor ze een groeiende erkenning van hun aanhangers verwierven. Zowel Haider als Blocher kunnen volgens de definitie van Weber naast charismatisch ook ‘innovators’ genoemd worden. Haider wist de ‘liberale’ tak van de FPÖ uit zijn partij te werken, wat leidde tot een kwalificatie door de wetenschappers Padahzur en Brichta van de FPÖ als zijnde een ‘Führerpartei.’²²⁹ Blocher introduceerde het permanente campagnevoeren in de partij en breidde daarnaast de zichtbaarheid van de SVP uit.²³⁰ Kortom, voor de traditionele consensusdemocratie beide elementen die niet eerder voorkwamen.

Het tweede punt waarop de beide politieke leiders zijn vergeleken, is de (ideologische)

---

²²⁸ “Österreich politisch erneuern. Programm der Freiheitlichen Partei Österreichs” *FPÖ*, 2 juni 1985, 7.

²²⁹ Ami Padahzur en Avraham Brichta, “The Institutionalization of Extreme Right-Wing Charismatic Parties”, 46-47.

²³⁰ Hans-Georg Betz, “Exclusionary Populism in Austria, Italy, and Switzerland”, 416-417.

transformatie die de SVP en de FPÖ doormaakten onder Haider en Blocher. Voor hun komst hadden beide partijen een electoraal dieptepunt bereikt. Onder Blocher werd er een retoriek in de SVP geïntroduceerd waarin de ‘classe politique’ veracht werd.²³¹ Hiermee gaf de partij zijn consensus-vriendelijke houding op en begon het controversiële politieke onderwerpen op de agenda te plaatsen.²³² Haider oefende binnen de partij ook een grote mate van autoriteit uit, de liberale stroming onder druk zettend met zijn nationalistische koers. Onder het bewind van Haider kreeg de partij zijn protestkarakter terug.²³³ Zowel de SVP als de FPÖ keerden de gevestigde politiek de rug toe, terwijl zij zelf nog onderdeel uitmaakten van de regering. Zo lieten beide partijen hun liberale karakter achter zich, om een rechts-populistische koers te volgen.

Het derde en laatste punt van vergelijking heeft te maken met de manier waarop beide partijen onder Blocher en Haider een anti-establishment-retoriek ontwikkelden. Zowel de SVP als de FPÖ zetten controversiële kwesties op de publieke en politieke agenda. Als onderdeel van het consensussysteem werd intensief campagne gevoerd. Deze zogenaamde insider/outsidertactiek leverde de partijen nieuw electoraal elan op.

De overeenkomst tussen deze charismatische leiders is dat ze een grote invloed hebben gehad op hun partijen en, voor de traditionele politiek, revolutionaire zienswijzen hebben geïntroduceerd. Ze wisten beide een liberaal-georiënteerde partij te transformeren in een rechts-populistische partij, ondertussen onderdeel uitmakend van de regering wiens politieke systeem ze op deze manier overhoop haalden. Onder hun leiderschap wisten ze zo twee gemarginaliseerde partijen in 1999 naar een definitieve doorbraak te leiden.

Het autoritaire en charismatische leiderschap van Haider en Blocher heeft de groei en de transformatie van de FPÖ en de SVP bewerkstelligd. Zij waren het die de bestaande politieke verhoudingen onder druk zetten door de introductie van voorheen controversiële politieke onderwerpen.

---

²³¹ Christoph Blocher, “Ten Years After Rejecting the EEA Agreement”, 7.

²³² Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 92-94.

²³³ Ami Padahzur en Avraham Brichta, “The Institutionalization of Extreme Right-Wing Charismatic Parties”, 45-47.

Hoofdstuk 3. Consensusdemocratie

In zowel Zwitserland als Oostenrijk bestaat er een formeel systeem waarin consensus wordt gezocht. Dit systeem heet in Zwitserland de Grote Coalitie; in Oostenrijk draagt het de naam *Proporzdemokratie*. De groei van de SVP en de FPÖ gaat gepaard met een permanente verkiezingsretoriek en campagnevoering waarin beide partijen agenderen tegen de consensus-gedreven politiek die zich vanaf de jaren vijftig en zestig in beide landen heeft gevestigd. De beide partijen weten hiermee een directe opschudding en verandering van de bestaande consensus-gedreven politiek te veroorzaken. Wat opvalt is dat zij beide een uniforme tegenreactie krijgen van de bestaande politieke partijen, die reageren met pogingen tot politieke uitsluiting en veroordeling. In Oostenrijk gaat dit gepaard met een methode die *Ausgrenzung* heet en die ook wel getypeerd kan worden als ostracisme.²³⁴ In Zwitserland wordt de SVP actief tegengewerkt en Blocher wordt zelfs na verloop van tijd het parlement uitgewerkt. Deze reacties werden opgeroepen wegens het feit dat ze beide voorheen controversiële kwesties op de politieke agenda weten te zetten, en door hun strijd tegen het bestaande systeem. Dit creëert in beide landen een unieke situatie die de bestaande politieke verhoudingen onder druk zet, iets wat de gevestigde partijen niet zomaar toelaten.

Nadat in het tweede hoofdstuk de vraagzijde van de verklaring voor de doorbraak van populisme is geanalyseerd, namelijk het charismatisch leiderschap, zal in dit hoofdstuk de aanbodkant, de consensusdemocratie, centraal staan. Het bestaan van dit type democratie creëert de vraag naar een charismatische, en daarmee revolutionaire, leider die zich tegen dat systeem af kan zetten. Dit roept de vraag op in hoeverre de consensusdemocratie heeft bijgedragen aan het succes van de populistische partijen, en hoe de SVP en de FPÖ dit in hun voordeel gebruiken.

Zowel Blocher als Haider zetten zich af tegen de consensusdemocratie en beginnen in geschriften en partijprogramma's te agenderen tegen het bestaande politieke bestel. De implicatie hiervan is dat in Oostenrijk de andere grote coalitiepartner; de SPÖ, de FPÖ tracht uit te sluiten. In Zwitserland zien we een soortgelijke reactie waar de partijen van de Grote Coalitie de SVP actief beginnen tegen te werken. Dit heeft in beide landen een grote mate van polarisatie tot gevolg.

---

²³⁴ Joost van Spanje en Wouter van der Brug, "The Party as Pariah: The Exclusion of Anti-Immigration Parties and its Effect on their Ideological Positions", *West European Politics* 30, no. 5 (2007), 1023-1029.

3.1. Consensusdemocratie Zwitserland

Het bestaande politieke systeem in Zwitserland komt steeds meer onder druk te staan van de SVP, dat sinds 1985 een anti-establishment retoriek aanneemt waarin het zich afzet tegen de Grote Coalitie. Ook al is de SVP een vast onderdeel van deze coalitie, zij beginnen dit te framen als een ‘politieke klasse’ die de wil van het volk ondermijnt.²³⁵ Als insider binnen het politieke bestel begint Blocher in persoonlijke analyses en geschriften het coalitiebestel onder druk te zetten. Dit leidt ertoe dat de SVP door de andere partijen wordt veroordeeld, maar niet uit de coalitie wordt gehouden.

De SVP tegen de Grote Coalitie

Onder het leiderschap van Christoph Blocher begon de SVP zich steeds meer af te zetten tegen de zogenaamde ‘magic formula.’ In deze Grote Coalitie was er een vaste verdeling van plaatsen in de nationale regering naar ratio van de grootste partijen op het moment van de verkiezingen. De vaste verdeling was altijd: twee leden van het linkse FDP, het christelijke CVP en het sociaal democratische SPS. Hiernaast was er altijd maar een enkele zetel voor de SVP.²³⁶ Dit soort ‘vaste’ verdelingen naar ratio van de grootste partijen kon men ook vinden op gemeentelijk en kantonnaal vlak.²³⁷ Met de komst van Blocher als partijleider veranderde dit: hij bestempelde die traditionele verdeling als een vorm van ‘kartelvorming’ en wilde daarom nadrukkelijk in de oppositie plaatsnemen.²³⁸ Hoewel de SVP op dat moment ook een coalitiepartner was, nam de partij toch een nadrukkelijke oppositierol in.

Zo werd een sociaal contract met het Zwitserse volk opgesteld waarin de SVP nadrukkelijk belooft als partij nooit aansluiting te zullen zoeken bij de Europese Unie, om de eigen koers van het Zwitserse volk te kunnen waarborgen. Hiermee wilde de SVP de Zwitserse ‘Alleingang’ centraler stellen.²³⁹ Dit zet de SVP sterk af tegen de overige partijen in de coalitie, die pleitten voor verdere Europese integratie en het aangaan van meer bilaterale betrekkingen.²⁴⁰

---

²³⁵ Christoph Blocher, “Switzerland and the Second World War. A Clarification”, *Blocher.ch*, 1 maart 1997, 11-13. <http://www.blocher.ch/uploads/media/970301worldwar2.pdf> (geraadpleegd op 4 juni, 2017).

²³⁶ Andreas Ladner, “Swiss Political Parties: Between Persistence and Change”, 123-124.

²³⁷ Ibidem.

²³⁸ Ibidem, 124-130.

²³⁹ “Die SVP vertritt klare Positionen”. *Svp.ch*, 22 augustus 2015. <http://www.svp.ch/positionen/> (geraadpleegd op 4 juni, 2017).

²⁴⁰ Damir Skenderovic, “Immigration and the radical right in Switzerland”, 166-171.

De rechts-populistische ideologie die Blocher introduceerde was niet alleen gebaseerd op een anti-immigratie retoriek. De partij begon zich ook te bewegen naar de rechter kant van het politieke spectrum. Zo begon de SVP campagne te voeren voor een ‘light-handed state’ waarin zij pleiten voor een uiterst neoliberale agenda.²⁴¹ De Zwitserse wetenschapper Damir Skenderovic stelt hierover:

‘The belief in the principles of laissez-faire was closely linked with strong anti-statist criticism, which was not solely a manifestation of true, free-market beliefs, but rather drew on populist anti-establishment sentiments challenging the actual distribution of power within the State institution.’²⁴²

De partij voerde actief campagne tegen de vaste distributie van zetels in het parlement, terwijl het hier zelf ook onderdeel van uitmaakte. De SVP begint zich op deze manier in toenemende mate af te zetten tegen het bestaande Zwitserse systeem. In het partijprogramma van 1995 staat: ‘Es ist wichtig, dass der Souverän das Vertrauen in die staatlichen Institutionen zurückgewinnt. In diesem Sinne ist auch eine breite Volksdiskussion zur Reform unserer Bundesverfassung anzustreben.’²⁴³ Dit onderstreept duidelijk de hervormingsdrang van de SVP om zo de burgerrepresentatie te verbeteren. De verharding van de retoriek neemt bij elke nationale verkiezing toe. Zo staat in het partijprogramma van 1999 te lezen: ‘Nur ein handlungsfähiger Staat kann seine Aufgaben erfüllen. Unser Staat hat diese Handlungsfähigkeit in den letzten Jahren mehr und mehr verloren: Einerseits reichen die Strukturen nicht mehr aus, um die immer komplexeren Probleme zu lösen.’²⁴⁴ Dit laat zien dat de SVP onder Blocher zich steeds meer afzette tegen het systeem van de Grote Coalitie.

Niet alleen in de partijprogramma’s zette de SVP zich af tegen de consensusdemocratie. In een referaat uit 1997 stelt Blocher over deze manier van politiek bedrijven: ‘The entire affair is being used to relinquish sovereignty and neutrality, curtail constitutional law and transfer more power to the “classe politique”.’²⁴⁵ Met deze affaire doelt hij op de grootschalige kritiek van de overige politieke partijen op de rol van het neutrale Zwitserland in de Tweede

---

²⁴¹ Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 94.

²⁴² Ibidem, 94.

²⁴³ “Schwerpunktprogramm ’95 der Schweizerischen Volkspartei (SVP)”, *SVP*, februari 1995, 10.

²⁴⁴ “Schwerpunkte des SVP Parteiprogrammes 1999-2003”, *SVP-zuerich.ch*, 24 september 1998, 41.

<https://www.svp-zuerich.ch/1998/09/24/schwerpunkte-des-svp-partei-programmes-1999-2003/> (geraadpleegd op 11 juni, 2017).

²⁴⁵ Christoph Blocher, “Switzerland and the Second World War. A Clarification”, 12.

Wereldoorlog.²⁴⁶ In deze affaire schaarde de SVP zich opmerkelijk genoeg achter de kritieken uit de samenleving en niet achter de koers van de overige coalitiepartijen. De partij gaat hiermee niet mee in het politieke paradigma van de Grote Coalitie.

De Grote Coalitie onder druk?

De komst van Blocher en de transformatie die hij teweegbracht in de SVP zorgde voor een grote mate van polarisatie in de Zwitserse politiek. De traditionele coalitiepartijen reageerden niet met een officiële politiek van uitsluiting, maar deden wel een poging om de SVP effectief tegen te werken. Dit is vooral gekomen door Blochers onbereidheid zijn verkiezingsretoriek te modereren of consensus te zoeken met de overige politieke partijen.²⁴⁷ Later bleek de partij alleen nog maar verder te radicaliseren. Dit leidde ertoe dat Blocher, die van 2003 tot en met 2007 zitting nam in het parlement, zijn zetel moest overdragen aan de gematigdere Eveline Widmer-Schlumpf.²⁴⁸ Zijn vervanging viel weliswaar binnen de regels van de Zwitserse politiek, maar dit laat wel zien dat ondanks het lidmaatschap van de SVP aan de Grote Coalitie, zij zich ook nadrukkelijk profileren als oppositiepartij.²⁴⁹

Echter, al op het moment dat de SVP zijn definitieve doorbraak kende in 1999 adresseert Blocher, terwijl de onderhandelingen nog maar net klaar zijn, alle socialistische partijen die actief zijn binnen de overheid. Zijn stuk is getiteld: 'Freedom not Socialism. A call addressed to socialists in all parties' en hierin gaat hij in tegen insinuaties tegen zijn partij, dat steeds meer naar het nationaalsocialisme zou neigen.²⁵⁰ Hierin probeert hij zich ook wederom af te zetten tegen de Grote Coalitie. Zo noemt hij de sociaaldemocratische partijen vazallen van het totalitair-socialisme die naar een wereld toe willen zonder kapitalisme en hiermee een gevaar zijn voor Zwitserland.²⁵¹ Over de sociaaldemocratische partijen schrijft hij: 'The root causes of servitude, persecution and terror – namely the omnipotent state, collectivism and anti-capitalism – most definitely stimulated feelings of fascination in the Swiss Social Democratic Party.'²⁵² Deze harde bewoording spreekt hij uit terwijl hij met zijn partij op dat moment onderdeel is van de Grote Coalitie. Zijn afkeer tegen het huidige politieke systeem en de verdeling van de zetels

---

²⁴⁶ Hans-Georg Betz, "Exclusionary Populism in Austria, Italy, and Switzerland", 404.

²⁴⁷ Daniele Albertazzi, "Reconciling 'Voice' and 'Exit': Swiss and Italian Populists in Power", *Politics* 29, no. 1 (2009), 3.

²⁴⁸ Ibidem.

²⁴⁹ Ibidem, 3-4.

²⁵⁰ Christoph Blocher, "Freedom not Socialism. A call addressed to socialists in all parties", *Blocher.ch*, april, 2000, 3-4. <http://www.blocher.ch/uploads/media/000400socialism.pdf> (geraadpleegd op 4 juni, 2017).

²⁵¹ Ibidem, 9-10.

²⁵² Ibidem, 13.

spreekt hij ook uit in zijn stuk getiteld: ‘Die sieben Geheimnisse der SVP’, waarin hij stelt: ‘Würde mir von den Sozialisten – wie das zurzeit gegenüber FDP und CVP geschieht – eine ‘Koalition der Vernunft’ angeboten, so wurde ich erheblich an meiner eigenen Vernunft zweifeln.’²⁵³ Hierbij stelde de vaste coalitiepartijen gezamenlijk in een coalitie van ‘rede’ te stappen, maar hier agendeerde hij tegen.

Door het grote succes van de SVP ontstaat in Zwitserland een ander soort van politiek bedrijven. De wetenschappers Clive H. Church en Adrian Vatter zien deze verandering als blijvend, zo stellen ze: ‘Switzerland’s formal political structures have changed little, but the use made of those structures and the balance of political power in the country have changed a great deal.’²⁵⁴ Het gebruik van referenda door de SVP om bepaalde kwesties aan te kaarten in de samenleving, heeft voor polarisatie gezorgd in het politieke landschap in Zwitserland.²⁵⁵ Een voorbeeld hiervan is dat de partij een initiatief indiende voor een referendum waarin het aantal buitenlandse inwoners van Zwitserland van vijftieng naar achttien procent moest worden teruggebracht. Uiteindelijk wist de SVP meer dan 100.000 Zwitsers te mobiliseren om dit te steunen.²⁵⁶

De SVP begint met zijn retoriek tegen het consensussysteem steeds meer succes te behalen. Dit succes laat zich ook gedeeltelijk verklaren als gevolg van een toename van kritiek op het bestaande politieke bestel. Zo stelt Hans-Georg Betz: ‘(...) the SVP’s success can be partly interpreted as a reflection of growing popular disenchantment with the country’s consensual system, where electoral outcomes are foregone conclusions and where politics has been reduced to procedural questions.’²⁵⁷ Uiteindelijk blijkt de SVP onder leiding van Blocher dan ook te zorgen voor het definitieve einde van de Grote Coalitie. In de federale verkiezingen van 2003 wordt Blocher lid van de Federale Raad en hiermee krijgt de SVP een tweede plek in de regering, ten koste van de Christendemocraten.²⁵⁸

---

²⁵³ Christoph Blocher, “Die sieben Geheimnisse der SVP”, *Blocher.ch*, 21 januari 2000, 5-6.

www.blocher.ch/uploads/media/000121allis_01.pdf (geraadpleegd op 5 juni, 2017).

²⁵⁴ Clive H. Church en Adrian Vatter, “Shadows in the Swiss Paradise”, 173.

²⁵⁵ *Ibidem*, 173-174.

²⁵⁶ Hans-Georg Betz, “Exclusionary Populism in Austria, Italy, and Switzerland”, 416-417

²⁵⁷ *Ibidem*, 417.

²⁵⁸ *Ibidem*, 98.

3.2. Consensusdemocratie Oostenrijk

‘Die Proporzsaarier der Republik sind teuer, schwerfällig, korruptionsanfällig und ineffizient. Solange aber die Parteiinteressen vor den Bürgerinteressen rangieren, ist die Reformverweigerung programmiert, und Privilegien, Sonderrechte und Verschwendung sind nach wie vor empörend.’²⁵⁹

In Oostenrijk bleek het systeem van de *Proporzdemokratie* minder bestendig tegen de radicale tegengeluiden van een rechts-populistische partij. Direct na het aantreden van Jörg Haider besloot de SPÖ de FPÖ te marginaliseren en buiten te sluiten, een tactiek die *Ausgrenzung* is gaan heten. De komst van Haider maakte hiermee direct een formeel einde aan het *Proporz* systeem waarmee de consensus politiek die Oostenrijk sinds de jaren vijftig karakteriseerde onder druk kwam te staan. Toch bleek deze tactiek niet te werken want de ÖVP kon hierdoor de ‘Haider-kaart’ trekken, wat inhoudt dat ze altijd konden ‘dreigen’ met het gegeven dat zij dan met de FPÖ in een coalitie konden gaan in plaats van met de SPÖ. Deze tactiek had hierdoor direct een polariserende werking, ook omdat de ÖVP op gemeentelijk niveau bijvoorbeeld wel bereid was met de FPÖ samen te werken.²⁶⁰

Jörg Haider veroordeelt in zijn boek steeds expliciet de consensusdemocratie en het *Proporz* systeem en deze retoriek sijpelt ook door in de partijprogramma’s van de FPÖ. Door de radicale toon komt de consensusdemocratie in Oostenrijk onder druk te staan. Door de vele steun voor Haider, uit de *civil society* en de journalistiek, blijkt hij zich toch staande te kunnen houden en daardoor valt de partij niet uit de politiek te houden. Een tendens die blijvende gevolgen heeft voor het politieke bestel van Oostenrijk.

Ausgrenzung

De *Proporzdemokratie* was in feite een verbond tussen het sociaaldemocratische SPÖ en het conservatieve ÖVP.²⁶¹ Dit systeem zorgde er niet alleen voor dat de verscheidene politieke fracties met elkaar samenwerkten, maar leidde ook tot een vorm van cliëntisme waarbij de politieke banen onderling verdeeld werden.²⁶² Haider begon hiertegen actief te agenderen,

---

²⁵⁹ Jörg Haider, *Die Freiheit, die ich meine*, 236.

²⁶⁰ David Art, “Reacting to the Radical Right. Lessons from Germany and Austria”, *Party Politics* 13, no. 3 (2007), 341-342.

²⁶¹ Wolfgang Müller en Franz Fallend, “Changing Patterns of Party Competition in Austria”, 801-802.

²⁶² Oliver Rathkolb, *The Paradoxical Republic. Austria, 1945-2005*, 40-42.

vooral toen de SPÖ en ÖVP de Oostenrijkse industrie privatiseerden, wat leidde tot het verdwijnen van meer dan 100.000 banen.²⁶³ De beide partijen waren van mening dat dit nodig was om de economie voor te bereiden op EU-lidmaatschap. In deze gezamenlijke Grote Coalitie omarmden zij het neoliberalisme. In reactie op dit beleid profileerde de FPÖ zich als de beschermer van de Oostenrijkse welvaartsstaat en tegenstander van verdere EU-integratie.²⁶⁴ Deze strategie wierp al snel zijn vruchten af: in de verkiezingen van 1986 behaalde de FPÖ tien procent van het totale aantal stemmen uit de arbeidersklasse. Dit was het begin van een stijgende tendens die resulteerde in 47 procent in 1999.²⁶⁵

De FPÖ wordt gesterkt in hun idee dat zij worden buitengesloten door de bestaande coalitie, omdat de partij vanaf het aantreden van Haider te maken kregen met de *Ausgrenzung* tactiek van het sociaaldemocratische SPÖ.²⁶⁶ De partij kondigde deze strategie aan in 1986; deze wordt tot op de dag van vandaag in stand gehouden. Desondanks werkten lokale takken van de SPÖ wel samen met die van de FPÖ wegens de heersende angst dat het land anders onbestuurbaar wordt en er geen enkele wetgeving wordt goedgekeurd.²⁶⁷ Verscheidene stemmen binnen de SPÖ hebben zich in de loop der jaren tegen deze strategie gekeerd, vooral nadat de FPÖ in 1994/1995 de twintig procent-lijn passeerde en de partij vreesde dat de uitsluiting zich ook in de toekomst zou voortzetten.

De *Ausgrenzung* tactiek van de SPÖ miste ook gedeeltelijk doel doordat de conservatieve ÖVP niet deelnam aan deze uitsluitingstactiek en wel de samenwerking met de FPÖ bleef opzoeken.²⁶⁸ De SPÖ hoopte een cordon sanitair op te zetten ten opzichte van de FPÖ, maar dit mislukte. Toen de SPÖ weigerde een coalitie te vormen met de FPÖ, koos de ÖVP eieren voor haar geld en stapte samen met Haider in een overheidscoalitie.²⁶⁹ De poging tot ostracisme van de SPÖ bleek hiermee definitief te zijn mislukt.

De *Ausgrenzung* tactiek heeft Haider alleen maar verder gesterkt in zijn anti-establishment retoriek. De methode werkte voor de overige partijen zelfs averechts. Zo stelt de wetenschapper David Art:

‘As Haider railed against a political system that was excluding him from office, angry voters

---

²⁶³ John B. Judis, *The Populist Explosion. How the Great Recession Transformed American and European Politics* (New York: Colombia Global Reports, 2016), 103-104.

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ Ibidem.

²⁶⁶ David Art, “Reacting to the Radical Right”, 340-342.

²⁶⁷ Ibidem.

²⁶⁸ Ibidem.

²⁶⁹ Joost van Spanje en Wouter van der Brug, “The Party as Pariah”, 1026.

cast their ballots for the FPÖ's communal and state parliamentary lists. A vote for the FPÖ was hardly a "wasted" one (...) since FPÖ politicians played an active role in devising and passing legislation.²⁷⁰

Doordat de FPÖ op andere politieke niveaus veel gedaan kreeg en de samenwerking met de overige partijen goed verliep, was de *Ausgrenzung* van de FPÖ op nationaal niveau nooit effectief. Daarnaast ontving dit 'partij-ostracisme' geen steun van de rest van de bevolking. Zo vonden er geen landelijke protesten tegen Haider plaats, ondanks dat hij veelvuldig aan het Nazisme werd gelinkt.²⁷¹ Op het moment dat Haider de partij overnam in 1986 gebeurde juist het tegenovergestelde: de partij groeide van 36.900 naar 42.100 leden in 1994.²⁷²

De FPÖ weet verder te profiteren van de *Ausgrenzung* tactiek omdat de partij gesterkt wordt in het idee dat het wordt tegenwerkt door een bepaalde politieke klasse, wat hun retoriek gegronder doet lijken.²⁷³ Door het formele coalitiesysteem vond er inderdaad convergentie plaats in de politieke standpunten van de coalitiepartijen om zo samenwerking mogelijk te maken. De FPÖ profiteerde hiervan door eventuele problematische kwesties zoals EU-integratie en immigratie, die de Grote Coalitie onder druk zouden kunnen zetten, op de politieke en publieke agenda te plaatsen.²⁷⁴ Deze proteststem tegen het bestaande politieke regime werd al direct in 1986 gesteund door het invloedrijke tabloid *Die Kronen Zeitung*, dat een substantieel deel van de Oostenrijkse bevolking nog steeds elke dag ontvangt.²⁷⁵

Kortom, door het gebrek aan publieke verontwaardiging, protesten uit het maatschappelijke middenveld en de eenzijdige *Ausgrenzung* van de SPÖ, bleek de FPÖ niet te kunnen worden geostraceerd. Dit sterkte de partij verder in de politieke strijd tegenover het establishment.

De FPÖ tegen het *Proporz* systeem

Onder het charismatische leiderschap van Jörg Haider begon de partij zich steeds meer af te zetten tegen niet alleen de politieke klasse, maar ook de consensus-gedreven politiek. In het tweede hoofdstuk heb ik al laten zien dat Haider zich nadrukkelijk buiten het bestaande

---

²⁷⁰ David Art, "Reacting to the Radical Right. Lessons from Germany and Austria", 342.

²⁷¹ Joost van Spanje en Wouter van der Burg, "The Party as Pariah", 1028.

²⁷² Lothar Höbelt, *Defiant Populist. Jörg Haider and the Politics of Austria*, 231.

²⁷³ Cas Mudde en Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism. A Very Short Introduction*, 114.

²⁷⁴ Ibidem.

²⁷⁵ Joost van Spanje en Wouter van der Brug, "The Party as Pariah", 1027-1028.

Oostenrijkse politieke systeem probeert te plaatsen. De *Ausgrenzung* tactiek bevestigt zijn vermoeden dat er een ‘klasse/elite’ is die hem van de macht houdt. Voor hem wordt het *Proporz* systeem in stand gehouden door de heersende politieke partijen. Haider stelt hierover: ‘Geldgier, Privilegien, Parteienfilz und die Unfähigkeit der Altparteien, die neuen Herausforderungen zu begreifen, sind die traurige Visitenkarte dieser herrschenden Klasse.’²⁷⁶ Uit dit citaat blijkt dat Haider in eerste instantie tegen het gehele consensus-gedreven systeem is en dat het systeem erop is ingericht om de bestaande politieke klasse aan de macht te houden.

Maar verder kijkend blijkt Haider ook specifiek commentaar te hebben op de *Proporzdemokratie* die volgens hem structuren met zich mee draagt waardoor het volk niet wordt gerepresenteerd door de bestaande democratie. Hij stelt hierover:

‘(...)die sich der demokratischen Legitimation völlig entzogen haben. “Sozialpartnerschaft”, Kamern und Verbände, Landeshauptleutekonferenzen und Landesamtsdirektionskonferenzen gehören dazu. Hinter verschlossenen Türen ausgefeilte Sozialpartnerkompromisse führen dazu, dass eine eingehende Behandlung wichtiger Materien wie der Gewerbeordnung oder der Sozialversicherungsreform sowohl von den Ministern in den Parlamentsausschüssen als auch von den Regierungsfractionen verweigert wird.’²⁷⁷

Hieruit blijkt een hele duidelijke lijn van Haider tegen het zoeken van compromissen waarmee hij tevens van mening is dat deze consensus-gedreven politiek ervoor zorgt dat een kwestie als immigratiepolitiek niet op de agenda staat. Zo zorgt de volgens hem doorgeslagen *Proporzdemokratie* ervoor dat het parlement vervalt tot een ‘Abstimmungsmaschinerie’ die controversiële kwesties uit de weggaat.²⁷⁸

Volgens de wetenschapper Robert Knight zorgde het *Proporz* systeem voor een lange periode van dominantie van de partijen die standaard deel uitmaakten van de Grote Coalitie. Dit leidde tot een situatie waarin ervoor 1985 amper tot geen oppositie was.²⁷⁹ Doordat de partijen elkaar de politieke posten verdeelden en de privatisering in de jaren tachtig en negentig versnelden om zo EU-integratie te versnellen, kon de FPÖ een tegengeluid introduceren.²⁸⁰ De partij introduceerde een retoriek waarin werd afgezet tegen het gehele systeem die de Oostenrijkse burger in toom hield. Zo staat in het partijprogramma van 1997 te lezen:

---

²⁷⁶ Jörg Haider, *Die Freiheit, die ich meine*, 206.

²⁷⁷ Ibidem, 230-231.

²⁷⁸ Ibidem, 231.

²⁷⁹ Robert Knight, “Haider, The Freedom Party and the Extreme Right in Austria”, 291.

²⁸⁰ John B. Judis, *The Populist Explosion*, 103-104.

‘Abhängigkeiten von einer überbordenden Bürokratie, einem Kammerstaat bis hin zu einem von Parteien durchdrungen staatlichen System sollen im Sinne der Prinzipien der Freiheit abgebaut werden.’²⁸¹ In het kader van ‘vrijheid’ moet het huidige systeem opnieuw worden ingericht. Hierbij valt ook op dat deze zinssnede direct op de eerste pagina staat.²⁸²

In het partijprogramma van de FPÖ uit 1985 staan nog amper vermeldingen van de *Proporzdemokratie* en de consensus-gedreven mechanismen die actief zijn in de Oostenrijkse politiek. De FPÖ pleit in dit jaar zelfs voor een versterking van het gehele Oostenrijkse politieke systeem met bepaalde elementen uit de directe democratie: ‘Diese Anreicherung der repräsentativen Demokratie mit Elementen der direkten Demokratie wollen wir nicht für die Bundesebene, sondern auch für Ländern und Gemeinden.’²⁸³ Waar er in 1985 nog voor versterkingen en oplossingen werd gepleit om de Oostenrijkse democratie te versterken, is deze positie in 1997 onder Haider radicaal anders. Volgens de wetenschapper Hans-Georg Betz wordt deze verandering geïnitieerd door Haider, die met een ‘anti-systeem’ retoriek de ideologie van de partij transformeert.²⁸⁴ Zo valt in het partijprogramma uit dat jaar te lezen: ‘Das politische System Österreichs benötigt einen freieren Wettbewerb der demokratischen Kräfte im Rahmen des Mehrparteiensystems einerseits und eine Reduzierung des Einflusses von Parteien und Verbänden andererseits.’²⁸⁵ Hier pleit de FPÖ niet meer voor het aanpassen en aanvullen van het bestaande politieke systeem, maar ook voor minder invloed van de klassieke politieke partijen en het traditionele meerpartijstelsel.

Sinds de komst van Haider is de tendens binnen de FPÖ dat de partij zowel vanuit de rol van oppositie als coalitiepartner tegen de overige partijen strijdt. Onder zijn leiderschap begint de FPÖ het bestaande bestel steeds scherper te bekritisieren, waarbij zij de enige zijn die het *Proporz* bestel willen hervormen. Haider wordt hierin gesterkt door de *Ausgrenzung* tactiek van de overige partijen. De wetenschapper Kurt Richard Luther: ‘There is much evidence to suggest that Haider genuinely sees his and his party’s goal as a liberation of the Austrian economy and society from the influence of political parties and the rule of neo-corporatism.’²⁸⁶ De FPÖ maakt aan de ene kant gebruik van de consensusdemocratie, maar aan de andere kant

---

²⁸¹ “Das Parteiprogramm der Freiheitlichen Partei Österreichs. Mit Berücksichtigung der beschlossenen Änderungen vom 27. Ordentlichen Bundesparteitag der FPÖ am 23. April 2005 in Salzburg”, *FPÖ*, 23 april 2005, 1-2.

²⁸² Ibidem.

²⁸³ “Österreich politisch erneuern. Programm der Freiheitlichen Partei Österreichs”, *FPÖ*, 2 juni 1985, 5.

²⁸⁴ Hans-Georg Betz, “Exclusionary Populism in Austria, Italy, and Switzerland”, 401.

²⁸⁵ “Das Parteiprogramm der Freiheitlichen Partei Österreichs. Mit Berücksichtigung der beschlossenen Änderungen vom 27. Ordentlichen Bundesparteitag der FPÖ am 23. April 2005 in Salzburg”, *FPÖ*, 23 april 2005, 11.

²⁸⁶ Kurt Richard Luther, “Austria: A Democracy under Threat from the Freedom Party?”, 437.

wil het Oostenrijk ook bevrijden van dit systeem.

3.3. Synthese. *Ausgrenzung* en politieke uitsluiting

In Oostenrijk en Zwitserland leidt het model van langdurige samenwerkingsverbanden op zowel lokaal, gemeentelijk als nationaal niveau tot een voedingsbodem voor het opkomen van rechts-populisme. De partijen die deze ideologie uitdragen, zijn er, in tegenstelling tot de traditionele partijen, wel in geslaagd controversiële kwesties op de publieke en politieke agenda te plaatsen. Zaken als immigratie en Europese integratie werden voorheen uit het debat gehouden om te voorkomen dat dit twistpunten zouden worden en zo de ‘harmonie’ in het politieke bestel te bewaren.

De Oostenrijkse coalitiepartijen beantwoordden de kritiek en polariserende stijl van de FPÖ met een tactiek van *Ausgrenzung*. Hiermee hoopte de SPÖ een cordon sanitair op te zetten ten opzichte van de FPÖ, maar deze poging tot ostracisme mislukte. De tactiek werkte juist averechts, zo stelt David Art: ‘The combination of *ausgrenzung* at the national level and cooperation at the local and state levels contributed directly to the FPÖ’s success.’²⁸⁷ Het sterkte Haider alleen maar verder in zijn anti-establishment-retoriek. Hoewel de Zwitserse traditionele partijen geen officiële politiek van uitsluiting in gang zetten, werd Blocher wel actief tegengewerkt, wat hem uiteindelijk zijn parlamentszetel kostte.²⁸⁸

Het introduceren van omstreden kwesties en het aanvechten van het bestaande politieke systeem genereerde dus duidelijk tegenspraak van de gevestigde partijen in zowel Oostenrijk als Zwitserland. Met hun retoriek schiepen Haider en Blocher namelijk een unieke situatie waarin de bestaande politieke verhoudingen onder druk werden gezet, iets wat de gevestigde partijen niet zomaar zouden toelaten. Desondanks heeft hun eenduidige reactie het tegenovergestelde effect gehad. De beide partijen groeiden niet alleen in ledental, maar wisten ook elke nationale verkiezing steeds meer stemmen te halen.

Zowel de FPÖ als de SVP agendeerden tegen de consensusdemocratie; de heersende veronderstelling dat de *Proporzdemokratie* en de Grote Coalitie cliëntelisme in de hand werkten. Vanuit de zogenaamde insider/outsider-tactiek streden zij tegen de samenwerkingsverbanden, terwijl ze tegelijkertijd onderdeel uitmaken van dit bestel. De wetenschapper Daniele Albertazzi stelt hierover:

---

²⁸⁷ David Art, “Reacting to the Radical Right. Lessons from Germany and Austria”, 342.

²⁸⁸ Daniele Albertazzi, “Reconciling ‘Voice’ and ‘Exit’: Swiss and Italian Populists in Power”, 3.

‘Since the beginning of the 1990s, the party has undergone a process of radicalization led by the Zurich-based leader, Christoph Blocher. Like the FPÖ in Austria, (...), the SVP/UDC was not a “new challenger” which had to find a political space at the expense of other established parties.’²⁸⁹

De uniforme uitsluiting en pogingen tot tegenwerken van de overige partijen, die ook deel uitmaakten van de Grote Coalitie en de *Proporzdemokratie*, sterkten de beide partijen in het idee dat er een ‘politieke klasse’ was die hen actief probeerde uit de politiek te houden.

De reacties en het bestaan van de consensusdemocratie legitimeert volgens de FPÖ en SVP de retoriek hiertegen. De beide populistische partijen maakten gebruik van de structuren waarin zij zelf opereerden, om hier vervolgens tegen ten strijde te trekken.

---

²⁸⁹ Daniele Albertazzi, “Switzerland: Yet Another Populist Paradise”, 105.

4. Conclusie

De wetenschap heeft nog geen eenduidig antwoord weten te formuleren op de vraag hoe we de doorbraak van populisme kunnen verklaren. De oplossing op deze vraag wordt vaak gezocht in de kwalen van de representatieve democratie. Idealiter zou de directe democratie het opkomen van populisme in toom kunnen houden. De vooraanstaande politicologen Margaret Canovan en Paul Taggart betogen dat de opkomst van populisme dient als een ziekteleer voor de representatieve democratie, omdat de burger zich niet gerepresenteerd voelt. Dit suggereert dat met de invoering van elementen uit de directe democratie het ontstaan van populistische bewegingen beteugeld kan worden.

Volgens de bestaande wetenschap zou in Zwitserland, het toonbeeld van de directe democratie, het populisme geen electorale doorbraak kunnen beleven. Het tegendeel blijkt waar te zijn. Zowel in Oostenrijk als in Zwitserland, respectievelijk een representatieve en een directe democratie, kwam in de periode tussen 1985 en 1999 een rechts-populistische partij op. In 1999 slaagden deze rechts-populistische partijen erin de traditionele partijen te verslaan.²⁹⁰ De mate van directe democratie is in dit geval geen verklaring voor de doorbraak van populisme. Wat is dan wel het verklarend model voor dit fenomeen en wat leren de casussen Oostenrijk en Zwitserland ons hierover?

De historische ontwikkeling van Oostenrijk en Zwitserland lopen opvallend synchroon. Het eerste hoofdstuk heeft inzicht geboden in de vergelijking tussen de landen. Beide ondervonden in de naoorlogse periode de totstandkoming van de consensusdemocratie: de *Proporzdemokratie* in Oostenrijk en de Grote Coalitie in Zwitserland. Twee systemen die in eerste instantie veel welvaar creëerden, maar die ook cliëntisme in de hand werkten.²⁹¹ Na 1985 kwamen twee centrale politieke figuren op: Jörg Haider en Christoph Blocher, die de traditioneel liberale FPÖ en SVP op een nieuwe, rechts-populistische koers zetten. Uit deze analyse komen twee variabelen voort die de doorbraak van populisme verklaren: charismatisch leiderschap en consensusdemocratie.

In het tweede hoofdstuk is gebleken dat Haider en Blocher op een revolutionaire en vernieuwende wijze de partijen naar hun hand hebben gezet. Haider wist de liberalen uit de FPO te werken; onder Blocher ging de SVP permanent campagnevoeren op controversiële kwesties als EU-integratie en immigratie. Binnen de *Proporzdemokratie* en de Grote Coalitie was dit uniek. De beide partijen gaven hun consensus-vriendelijke houding op en kregen een

---

²⁹⁰ Anthony J. McGann en Herbert Kitschelt, "The Radical Right in the Alps", 147.

²⁹¹ Oliver Rathkolb, *The Paradoxical Republic. Austria, 1945-2005*, 40-42.

protestkarakter. Ze keerden zich tegen de gevestigde politiek, terwijl ze hier zelf deel van uit maakten; de zogenaamde insider/outsider-tactiek.²⁹² Een voorbeeld van deze tactiek komt van Haider: ‘In Wien aber wird die Flucht aus Geschichte, Identität und Funktion fortgesetzt.’²⁹³

De theorie van Max Weber over charismatisch leiderschap heeft inzichtelijk gemaakt hoe de beide leiders hun partij transformeerden en hoe zij hun leiderschap uitoefenden. In de transformatie van de partij begon ook Blocher steeds meer stelling te nemen tegen de ‘classe politique.’²⁹⁴ Hij is van mening dat een partij die onderdeel is van de coalitie ook tegenstand moet bieden aan de regerende partijen.²⁹⁵ Op deze innoverende manier wisten Haider en Blocher de ideologie te om te vormen van een liberale naar een rechts-populistische partij waar de kwesties EU-integratie en immigratie op de publieke en politieke agenda kwamen te staan.

In het derde hoofdstuk stond de consensusdemocratie centraal, waarin aan de hand van partijprogramma’s is aangetoond hoe de FPÖ en de SVP hiertegen campagne voerden. Het model van langdurige samenwerkingsverbanden op de verscheidene bestuurlijke niveaus zorgt voor een voedingsbodem voor het opkomen van de rechts-populistische partij. De beide partijen weten het gevoel te bespelen dat de *Proporzdemokratie* en Grote Coalitie cliëntelisme in de hand werken. Zo stelt Daniele Albertazzi over de situatie in Zwitserland: ‘The deeply ingrained culture of consociationalism and power-sharing (...) has provided the most important opportunity structure of all for the emergence of populism in Switzerland.’²⁹⁶ De polariserende politieke retoriek van zowel Haider als Blocher zette de bestaande politieke verhoudingen ernstig onder druk, waarop de overige politieke partijen reageerden met pogingen tot uitsluiting en veroordeling. Desondanks hadden deze represailles het tegenovergestelde effect en sterkte het de FPÖ en SVP alleen maar verder in het idee van een cliëntelistisch systeem.

De reacties en het bestaan van de consensusdemocratie legitimeert volgens de FPÖ en SVP de sterke retoriek hiertegen. De beide partijen maakten gebruik van de structuren waarin zij zelf opereerden, om hier vervolgens tegen ten strijde te trekken. Daarnaast heeft het autoritaire en charismatische leiderschap van Haider en Blocher de groei en de transformatie van de FPÖ en de SVP bewerkstelligd. Zij waren het die de bestaande politieke verhoudingen onder druk zetten door de introductie van voorheen controversiële politieke onderwerpen.

De consensusdemocratie en charismatisch leiderschap zijn de verklarende factoren

---

²⁹² Oscar Mazzoleni en Damir Skenderovic, “The rise and impact of the Swiss People’s Party”, 98.

Hans-Georg Betz, “Exclusionary Populism in Austria, Italy, and Switzerland”, 401-403.

²⁹³ Jörg Haider, *Die Freiheit, die ich meine*, 124.

²⁹⁴ Christoph Blocher, “Switzerland and the Second World War. A Clarification”.

²⁹⁵ René Zeller, “Ogis Aussage hat mich erschreckt”, *Neuen Zürcher Zeitung*, 21 oktober 1998.

<http://www.blocher.ch/artikel/single/article/ogis-aussage-hat-mich-erschreckt/> (geraadpleegd op 25 mei, 2017).

²⁹⁶ Daniele Albertazzi, “Switzerland: Yet Another Populist Paradise”, 100.

gebleken voor de opkomst van populisme. Aan de aanbodkant zien we dat populisme opkomt als antwoord op de consensusdemocratie en aan de vraagzijde zien we dat dit geschiedt onder charismatisch leiderschap. Hiermee wordt aangetoond, in tegenstelling tot onder andere Paul Taggart, dat het politieke bestel geen invloed heeft op het opkomen van populisme. De verklaring ligt bij het leiderschap en de consensus-gedreven instituties in een land waartegen een partij zich kan afzetten. Zowel in een representatieve als een directe democratie blijkt de vraag wat de doorbraak van populisme verklaart, ligt bij de consensusdemocratie en het charismatisch leiderschap.

Deze twee variabelen geven wel het antwoord op wat het opkomen van populisme verklaart en gaat hiermee voorbij aan het traditionele paradigma van politicologen, die het democratische bestel centraal stellen in hun verklaring voor de opkomst van populisme. Het antwoord ligt echter bij de individuen, de retoriek en de manier waarop partijen bestaande structuren gebruiken, ongeacht of het een representatieve of directe democratie is. De hervorming van de democratie zou niet moeten liggen bij het versterken van het politieke bestel en het toevoegen van elementen uit de directe democratie. De verantwoordelijkheid zou geplaatst moeten worden bij de ‘traditionele’ partijen en de manieren waarop zij het democratische proces openbaar en transparant maken. Dit zou veel van de kritieken van de FPÖ en de SVP in de kiem hebben gesmoord.

Verder onderzoek moet nog gedaan worden naar de doorbraak van populisme in andere landen. Gaan deze variabelen ook op voor andere West-Europese landen of zelfs buiten Europa? Vooralsnog lijkt de doorbraak van populisme in Zwitserland en Oostenrijk blijvend te zijn. Zo stelt Daniele Albertazzi: ‘Switzerland seems destined to remain yet another populist paradise for the foreseeable future.’²⁹⁷ Daarnaast stelt David Art: ‘(...) “Haiderism” survives as a loose political ideology that has permanently changed the face of Austrian politics.’²⁹⁸ Kortom, de significantie van de verklarende variabelen voor de doorbraak van populisme vraagt om een uitbreiding van dit onderzoek naar andere landen.

---

²⁹⁷ Daniele Albertazzi, “Switzerland: Yet Another Populist Paradise”, 117.

²⁹⁸ David Art, “Reacting to the Radical Right”, 345.

Internetbronnen

Blocher, Christoph. “Die sieben Geheimnisse der SVP”. *Blocher.ch*, januari 2000. www.blocher.ch/uploads/media/000121allis_01.pdf (geraadpleegd op 6 juni, 2017).

Blocher, Christoph. “Freedom not Socialism. A call addressed to socialists in all parties”. *Blocher.ch*, april 2000. <http://www.blocher.ch/uploads/media/000400socialism.pdf> (geraadpleegd op 4 juni, 2017).

Blocher, Christoph. “Switzerland and the Second World War. A Clarification”. *Blocher.ch*, 1 maart 1997. <http://www.blocher.ch/uploads/media/970301worldwar2.pdf> (geraadpleegd op 4 juni, 2017).

Blocher, Christoph. “The Situation Today. 5 years after the rejection of the Agreement concerning the European Economic Area (EEA) by the Swiss voters”. *Blocher.ch*, december 1997. http://www.blocher.ch/uploads/media/971205situation_01.pdf (geraadpleegd op 23 mei, 2017).

Blocher, Christoph. “Ten Years After Rejecting the EEA Agreement. A Current Assessment and Outlook”. *Blocher.ch*, 29 november 2002. http://www.blocher.ch/uploads/media/ewr_en.pdf (geraadpleegd op 27 mei, 2017).

“Die Geschichte der SVP”. *SVP.ch*. <https://www.svp.ch/partei/geschichte/> (geraadpleegd op 25 mei, 2017).

“Die SVP vertritt klare Positionen”. *Svp.ch*, 22 augustus 2015. <http://www.svp.ch/positionen/> (geraadpleegd op 4 juni, 2017).

“Partieprogramm der Freiheitlichen Partei Österreichs (FPÖ)”. *FPOE.at*, 18 juni 2011. http://www.fpoe.at/fileadmin/user_upload/www.fpoe.at/dokumente/2015/2011_graz_parteiprogramm_web.pdf (22 januari, 2017).

“Schwerpunkte des SVP Parteiprogrammes 1999-2003”. *SVP-zuerich.ch*, 24 september 1998, 4-49. <https://www.svp-zuerich.ch/1998/09/24/schwerpunkte-des-svp-partieprogrammes-1999->

2003/ (geraadpleegd op 11 juni, 2017).

Wilders, Geert. “Inbreng Geert Wilders bij het debat over de instroom van asielzoekers”. *PVV.nl*, 11 februari 2016. <https://pvv.nl/36-fj-related/geert-wilders/8943-spreektekst-gw-11-2-16.html> (geraadpleegd op 13 juni, 2017).

Gepubliceerde bronnen

“Das Parteiprogramm der Freiheitlichen Partei Österreichs. Mit Berücksichtigung der beschlossenen Änderungen vom 27. Ordentlichen Bundesparteitag der FPÖ am 23. April 2005 in Salzburg”. *FPÖ*, 23 april 2005, 1-33.

Haider, Jörg. *Die Freiheit, die ich meine. Das Ende des Proporzstaates Plädoyer für die Dritte Republik*. Berlin: Ullstein Report, 1993.

“Österreich politisch erneuern. Programm der Freiheitlichen Partei Österreichs”. *FPÖ*, 2 juni 1985, 1-28.

“Parteiprogramm '91 der Schweizerischen Volkspartei (SVP)”. *SVP*, april 1991, 1-65.

“Schwerpunktprogramm '95 der Schweizerischen Volkspartei (SVP)”. *SVP*, februari 1995, 1-38.

Secundaire bronnen

Albertazzi, Daniele. “Reconciling ‘Voice’ and ‘Exit’: Swiss and Italian Populists in Power”. *Politics* 29, no. 1 (2009), 1-10.

Albertazzi, Daniele. “Switzerland: Yet Another Populist Paradise”. In: Daniele Albertazzi en Duncan McDonnell (ed.). *Twenty-first Century Populism. The Spectre of Western European Democracy*. London: Palgrave Macmillan, 2008: 100-118.

Art, David. “Reacting to the Radical Right. Lessons from Germany and Austria”. *Party Politics* 13, no. 3 (2007), 331-349.

Art, David. *The Politics of the Nazi Past in Germany and Austria*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Betz, Hans-Georg. "Exclusionary Populism in Europe in Austria, Italy, and Switzerland". *International Journal* 56, no. 3 (2001), 393-420.

Brichta, Avraham en Ami Pedahzur. "The Institutionalization of Extreme Right-Wing Charismatic Parties: A Paradox?". *Party Politics* 8, no. 1 (2002), 31-49.

Brug, Wouter van der en Joost van Spanje. "The Party as Pariah: The Exclusion of Anti-Immigration Parties and its Effect on their Ideological Positions". *West European Politics* 30, no. 5 (2007), 1022-1040.

Brug, Wouter van der, Sarah L. de Lange en Matthijs Rooduijn. "A Populist Zeitgeist? Programmatic contagion by populist parties in Western Europe". *Party Politics* 20, no. 4 (2014), 563-575.

Canovan, Margaret. "Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy". In: Yves Ménel en Yves Surel. *Democracies and the Populist Challenge*. Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2005: 25-44.

Canovan, Margaret. "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy". *Political Studies* 47 (1999), 2-16.

Church, Clive H. en Adrian Vatter. "Shadows in the Swiss Paradise". *Journal of Democracy* 27, no. 3 (juli 2016), 166-175.

Fallend, Franz en Wolfgang Müller. "Changing Patterns of Party Competition in Austria: From Multipolar to Bipolar System". *West European Politics* 27, no. 5 (2004), 801-835.

Fleiner, Thomas. "Recent Developments of Swiss Federalism". *The Journal of Federalism* 32, no. 2 (2002), 97-123.

Gotsbachner, Emo. "Talking about Jörg Haider. Enactment of Volksnähe". In: Vivian Ibrahim en Margit Wunsch. *Political Leadership, Nations and Charisma*. London: Routledge, 2012: 143-158.

Heinisch, Reinhard. "Right-Wing Populism in Austria. A Case for Comparison". *Problems of Post-Communism* 55, no. 3 (2008), 40-56.

Höbelt, Lothar. *Defiant Populist. Jörg Haider and the Politics of Austria*. Indiana: Purdue University Press, 2003.

Hodgshon, John. "The Kreisky Era – A Golden Age?". *The Vienna Review*, 1 juli 2010. <http://www.viennareview.net/news/front-page/the-kreisky-era-a-golden-age> (geraadpleegd op 19 april, 2017).

Jansen, Saskia. "Christoph Blocher – De tenor van de Neinsager". *Trouw*, 21 oktober 1995. <https://www.trouw.nl/home/christophe-blocher-de-tenor-van-de-neinsager~a78affbc/> (geraadpleegd op 26 mei, 2017)

Judis, John B. *The Populist Explosion. How the Great Recession Transformed American and European Politics*. New York: Colombia Global Reports, 2016.

Kitschelt, Herbert en Anthony J. McGann. "The Radical Right in the Alps. Evolution of Support for the Swiss SVP and Austrian FPÖ". *Party Politics* 11, no. 2 (2005), 147-171.

Knight, Robert. "Haider, the Freedom Party and the Extreme Right in Austria". *Parliamentary Affairs* 45, no. 3 (1992), 285-299.

Kriesi, Hanspeter. "Crises that can strengthen democracy". *Swissinfo.ch*, 19 mei 2017. http://www.swissinfo.ch/eng/populism_crises-that-can-strengthen-democracy/43189156 (geraadpleegd op 19 mei, 2017).

Kriesi, Hanspeter en Alexander H. Trechsel. *The Politics of Switzerland. Continuity and Change in a Consensus Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Ladner, Andreas. "Swiss Political Parties: Between Persistence and Change". *West European Politics* 24, no. 2 (2001), 123-144.

Ladner, Andreas. "Switzerland: Subsidiarity, Power-Sharing, and Direct Democracy". In: Frank Hendriks, Anders Lindström en John Loughlin (ed.). *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2010: 196-220.

Lane, Jan-Erik. "Introduction: Switzerland – key institutions and behavioural outcomes". *West-European Politics* 24, no. 2 (2001), 1-18.

Lucardie, Paul, Gerrit Voerman en Koen Vossen. "Populisme". *Parlement.com*. <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrs2za/populisme> (geraadpleegd 5 februari, 2017).

Luther, Kurt Richard. "Austria: A Democracy under Threat from the Freedom Party". *Parliamentary Affairs* 53, 2000, 426-442.

Mazzoleni, Oscar en Damir Skenderovic. "The rise and impact of the Swiss People's Party: challenging the rules of governance in Switzerland". In: Pascal Delwit en Philippe Poirier (ed.). *Les Nouvelles Droites et le pouvoir en Europe*. Brussel: Editions de l'Université Libre de Bruxelles, 2007: 96-117.

Mudde, Cas en Cristóbal Rovira Kaltwasser. *Populism. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Pelinka, Anton en Sylvia Greiderer. "Austria: the referendum as an instrument of internationalisation". In: Michael Gallagher en Pier Vincenzo Uleri (ed.). *The Referendum Experience in Europe*. London: Macmillan Press LTD, 1996: 20-32.

Pfaff, Steven. "Nationalism, Charisma, and Plebiscitary Leadership: The Problem of Democratization in Max Weber's Political Sociology". *Sociological Inquiry* 72, no. 1 (2002), 81-107.

Pelinka, Anton. "Changing Minds and Political Institutions: Political Development in Austria since 1945". *Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes*.

<http://www.doew.at/cms/download/9h65u/pelinka.pdf> (geraadpleegd op 18 april, 2017).

Pelinka, Anton en Ruth Wodak (ed.). *The Haider Phenomenon in Austria*. London: Transaction Publishers, 2002.

Prodhon, Georgina. “Neutral Austria votes to keep military draft”. *Reuters*, 20 januari 2013. <http://www.reuters.com/article/us-austria-military-referendum-idUSBRE90J0DC20130120> (geraadpleegd 13 juni, 2017).

Ramkema, Harm. “Oostenrijk”. *Prodemos*, 8 oktober 2014. <https://www.prodemos.nl/wp-content/uploads/2016/04/Kiesstelsel-Oostenrijk-2014-PDF.pdf> (geraadpleegd op 5 februari, 2017).

Rathkolb, Oliver. *The Paradoxical Republic. Austria, 1945-2005*. Oxford: Berghahn Books, 2005.

Roth, Guenther en Claus Wittich (ed.). Max Weber: *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press, 1978.

Skenderovic, Damir. “Immigration and the Radical Right in Switzerland: Ideology, Discourse and Opportunities”. *Patterns of Prejudice* 41, no. 2 (2007), 155-176.

Skenderovic, Damir. “Schweizerische Volkspartei (SVP)”. *Historisches Lexicon der Schweiz*, 20 maart 2017. <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D17389.php> (geraadpleegd op 4 juni, 2017).

Spektorowski, Alberto. “The New Right: ethno-regionalism, ethno-pluralism and the emergence of a neo-fascist ‘Third Way’”. *Journal of Political Ideologies* 8, no. 1 (2003), 111-130.

Taggart, Paul. *Populism*. Buckingham: Open University Press, 2000.

Taggart, Paul. “Populism and the Pathology of Representative Politics”. in Yves Ménel en Yves Surel. *Democracies and the Populist Challenge* (Gordonsville: Palgrave Macmillan, 2001), 62-80.

Tucker, Robert C. "The Theory of Charismatic Leadership". *Daedalus* 97, no. 3 (1968), 731-756.

Vatter, Adrian. "Swiss Consensus Democracy in Transition. A Re-analysis of Lijphart's Concept of Democracy for Switzerland from 1997 to 2007". *World Political Science Review* 4, no. 2 (2008), 1-29.

Wodak, Ruth en Anton Pelinka (ed.). *The Haider Phenomenon in Austria*. London: Transaction Publishers, 2002.

Zeller, René. "Ogis Aussage hat mich erschreckt". *Neuen Zürcher Zeitung*, 21 oktober 1998. <http://www.blocher.ch/artikel/single/article/ogis-aussage-hat-mich-erschreckt/> (geraadpleegd op 25 mei, 2017).